

מן הארכיון

מפא"י והמזרחים: הדיון על הקמתו של משרד למיזוג גלויות

זכי שלום

מבוא

גלי העלייה שהגיעו לישראל מארצות האסלאם לאחר קום המדינה יצרו את אחד המשברים החברתיים הקשים ביותר במדינת ישראל, שאת אותותיו אנו חשים גם כיום. ההנהגה הלאומית בשנות החמישים והשישים – השנים שבהן באו לארץ רוב יהודי ארצות ערב – הייתה בידי היישוב הוותיק ועולים שבאו לארץ מאירופה עוד לפני קום המדינה. רובם היו חדורי הכרה וקנאות ל'חזון הציוני' ושאפו להקים מדינה יהודית ריבונית בארץ ישראל ו'חברת מופת' ישראלית שתהיה משוחררת מכבלי הגלות על אורח חייה ומנהגיה. חברה זו נטתה לאופי מערבי, חילוני וליברלי, ששמה במרכז מעייניה מוטיבים מערביים מוכרים, ובראשם השכלה, מדע ותרבות.

הנהגת המדינה הייתה מודעת היטב לכך שעולי ארצות האסלאם באים לארץ עם מטען של זהות לאומית בעלת גוון דתי-מסורתי דומיננטי. התבטאויותיהם של ראשי ההנהגה בדיונים מגוונים מצביעות על ראיית העולים מארצות האסלאם כבעלי השכלה נמוכה, חסרי מוטיבציה לקדם את עצמם, ובהגדרה כוללנית – 'אנשים פרימיטיביים'. בקרב רבים בהנהגת המדינה, ובראשם דוד בן-גוריון, שררה דאגה רבה מן האפשרות שהצירוף של עולי ארצות ערב והמיקום הגיאוגרפי של מדינת ישראל בלב המזרח התיכון הערבי-אסלאמי יביאו להתבססותה של 'מדינה לוונטינית' הרחוקה שנות אור מן המדינה שביקשו להקים. על רקע זה, בין השאר, ביקשה הנהגת המדינה לכוונם למערכת מערבית-חילונית-ליברלית במסגרת 'כור ההיתוך', שבסופה יקום 'ישראלי חדש' ששם מאחורי גבו מסורת יהודית, אורחות חיים ומנהגים שנשתרשו בקרב יהודי ארצות ערב לאורך דורות. לא היה ספק שמימושה של מגמה זו יהיה כרוך בעימות עם עולי ארצות ערב, ואילו הנהגת המדינה לא רצתה בעימות זה וניסתה למנוע אותו. עם זאת, היא דבקה באדיקות רבה באמונה שטובת

המדינה מחייבת אותה לא להירתע מעימות. הטענה הייתה כי בסופו של דבר הדבר ישרת גם את האינטרסים של עולי ארצות ערב.

מעבר להיבט התרבותי, פעלה הנהגת המדינה לריכוזם של חלק מעולי ארצות ערב, בעיקר יוצאי צפון אפריקה, במסגרת גיאוגרפית שהוגדרה 'פריפריה'. מסגרת זו התאפיינה בריחוק גיאוגרפי ו'נפשי' ניכר ממרכז הארץ, בהיעדר מקורות תעסוקה בהיקף מספק וברמה נמוכה של שירותי חינוך ובריאות. רבים מן העולים טענו כי הופנו לאזורים אלה בעל כורחם ובניגוד למה שהובטח להם קודם עלייתם לארץ.

על רקע זה, כאמור, שררה בקרב רבים מעולי ארצות ערב תחושה קשה שהנהגת המדינה מפלה אותם לעומת העולים מארצות אירופה ומגלה התנשאות ופטרונות עליהם. המציאות הקשה שאליה נקלעו ותחושת הניכור הקשה מן ההנהגה, יצרו תשתית של אכזבה ותסכול שבמקרים רבים, כמו במהומות ואדי סאליב, הידרדרה לאלימות.¹

ב־15 באוגוסט 1961 נערכו הבחירות לכנסת החמישית. בבחירות זכתה מפא"י ב־42 מנדטים (ירידה של חמישה מנדטים לעומת הכנסת הקודמת). המאבק הפוליטי היה רווי יצרים, השמצות ופגיעות אישיות במערכת הפוליטית וגם בתוך מפא"י. ב־7 בנובמבר 1961 הוקמה הממשלה החדשה, ובראשה דוד בן-גוריון.²

מעבר למאבק הפוליטי הקשה בהנהגת מפא"י הייתה הנהגת המדינה, בראשותו של בן-גוריון, שקועה באותן שנים במאבק מדיני עיקש עם ממשל הנשיא קנדי. האחרון פעל נגד מאמציו של בן-גוריון להקים מערכת הרתעה שתבטיח את ביטחונה של ישראל לדורות רבים. במרכז פעילות זו עמד 'פרויקט דימונה'.

העיסוק האינטנסיבי של הנהגת מפא"י בראשות בן-גוריון במאבק על השלטון העתידי במדינה ובסוגיות מדיניות-ביטחוניות גורליות לעתיד המדינה, עשוי להסביר במידת מה את תחושת הניכור שחשו השרים אליהו ששון ובכור שלום שטרית במאמצייהם להעלות את הסוגיה החברתית, ובראשה מצבם הקשה של הספרדים עולי ארצות ערב, לראש סדר היום במדינה.

הרושם הבולט מקריאת פרוטוקול הישיבה הוא שהנהגת מפא"י הייתה מודעת לבעיה העדתית הקשה והבינה שעליה לפעול לתיקונה. עם זאת מגוון רחב של סיבות, ובעיקר העיסוק האינטנסיבי בסוגיות המדיניות-ביטחוניות והפוליטיות-מפלגתיות, לא אפשרו לה להפנים את תחושת החירום שחשו השרים ששון ושטרית ואת מאמצייהם לשכנע את הנהגת מפא"י לקבל את הערכתם כי ההגמוניה של מפא"י תאבד בעתיד הנראה לעין. 'שר הדואר אליהו ששון', כותב ערן אלדר,

1 ברוך קימרינג, קץ שלטון האחוסלים, ירושלים 2001, עמ' 54-56.

2 זכי שלום, כאש בעצמותיו: דוד בן גוריון ומאבקיו על דמות המדינה והנהגתה, 1963-1967, שדה בוקר 2004, עמ' 54-55.

ערך סיוורים רבים בפריפריה הישראלית ובעיירות הפיתוח וראה את הנולד. הוא ראה את הפער הולך ומתרחב, וכבר בתחילת שנות השישים טען בפני בן גוריון כי בתוכנו גדל והולך דור נחשל שהוא לא רק מחוסר חינוך, תרבות והשכלה ונמצא בתנאים חברתיים וכלכליים ירודים, אלא גם מלא רגש שנאה ואיבה כלפי החברה הסובבת אותו וכלפי ההנהגה העומדת בראשו.³

מעבר לעיסוק האינטנסיבי בסוגיות מדיניות-ביטחוניות רבות חשיבות ובמאבק פוליטי פנימי שהקשה על הפניית תשומת לב לסוגיות חברתיות, הקרינה הנהגת מפא"י בדיוני 'שרינו' מידה רבה של ביטחון עצמי בהמשך שליטתה המקיפה במדינה, למרות אזהרות שני השרים שחלק מן הספרדים יפנו לה עורף אם תמשיך להזניח את הטיפול בהם. תמונת מצב זו מציגה הסבר נוסף לתחושה הבולטת מקריאת פרוטוקול ישיבה זו, שהנהגת מפא"י הפגינה מידה רבה של זחיחות ביחסה לסוגיה הכאובה שהעלו שני השרים.

במהלך הדיון הייתה התייחסות עניינית לבעיה העדתית ברבריהם של כל המגיבים, אולם הרושם הוא שהם לא הפנימו את מלוא הסכנה ששני השרים הציגו לפניהם. הסיכוי שהימין בראשות מנחם בגין יתפוס את השלטון נראה, קרוב לוודאי, כאופציה רחוקה מן המציאות. איומיהם של השרים ששון ושרית כי עולי ארצות ערב יפנו עורף למפא"י בגלל מדיניותה כלפיהם, נפלו, ככל שאפשר להתרשם מדיון זה, על אוזניים אטומות. ואכן, יחלפו שנים רבות (בחירות מאי 1977) עד שאיום זה יתממש הלכה למעשה.⁴

דברי השר ששון

בראשית דבריו סקר ששון את היכרותו ארוכת השנים (כשלושים שנה) עם בן-גוריון. כבר בראשית דבריו הוא ביקש להזים את הטענות האפשריות שיעלו בהכרח מתוך דבריו על הצורך לפעול במהירות לשיפור האפליה והקיפוח על רקע עדתי: 'במשך עשרים ותשע שנה לא הרגשתי שום יחס שונה ביחסם של אנשים אחרים כלפי. להיפך, הרגשתי עוד יותר מיחס אוהד וחיבה וסימפטיה'.⁵ מהמשך דבריו נדמה כי דבריו אלה לא ביטאו תחושה כנה. לאחר סיום המגעים עם המלך עבדאללה, שיחות שביתת הנשק ועידת לוזן, השתלב ששון במשרד החוץ של מדינת ישראל ושירת כדיפלומט במדינות שונות. במהלך שירותו הוא הרבה לשגר סקירות והערכות מצב להנהגת המדינה, בתקווה שאלה ישמשו בסיס לעיצוב מדיניות הממשלה כלפי העולם הערבי. הוא חזר לארץ רק ב-1961, וחש כי חזר

3 ערן אלדר, הדרך ל-77: קריסתה של הגמוניית מפלגת הפועלים 1965-1977, רעננה 2018, עמ' 119.

4 שם, עמ' 112-121. ראו גם אמיר גולדשטיין, 'לידתה של אלטרנטיבה פוליטית: הדרך לליכוד, 1973', בתוך: אביבה חלמיש ועופר שיף (עורכים), ישראל 1967-1977: המשכיות, באר שבע 2017, עמ' 130-158.

5 ישיבת שרינו, לשכת שר הביטחון הקריה, תל אביב, 9.11.1962, ארכיון בן גוריון (להלן: אב"ג), תיק 573, תיקי נושא (להלן: ישיבת שרינו, אב"ג), עמ' 2.

לארץ שונה מזו שעזב: 'כאשר עזבתי את הארץ', אמר, 'מספרנו בארץ היה 650-700 אלף נפש. כאשר חזרתי לפני שנה היינו 2 מיליון [...] בעיית מיוזג הגלויות לא הייתה קיימת'.⁶ עם הקמת הממשלה בשלהי 1961, קרוב לוודאי על רקע התעוררות המחאה העדתית שבאה לכיטוי בעיקר במהומות ואדי סאליב, הוחלט לחזק את דימוי ההנהגה בישראל כמייצגת את כלל גלויות ישראל. על רקע זה היה צורך לצרף אישיות ספרדית נוספת לממשלה. הפור נפל על ששון, קרוב לוודאי הודות להיכרותו הקרובה עם יצחק נבון, מזכירו של בן-גוריון. נאמר לו כי ימונה לשר הדואר. נבון הבהיר לו את הסיבות שהביאו למינויו: 'החליטו להרחיב את הייצוג הספרדי, מעדות המזרח, בממשלה'. ששון מיהר להשיב בחיוב: 'מה שקובע ראש הממשלה זו פקודה בשבילי, ואין שאלה'.⁷ ששון קיבל כמובן מאליו את העובדה שראש הממשלה לא טרח לשוחח ולו שיחת נימוסין קלה עם מי שאמור היה להתמנות לשר בממשלתו. הוא גם לא תהה על מינויו לתפקיד כל כך זוטר בממשלה. עד מהרה התחוורה לו האמת הברורה, שהוא זכה בתפקיד בעיקר בגלל השתייכותו העדתית ולא בגלל הערכת יכולתו לנהל את מערכות הדואר של מדינת ישראל או מעמדו הפוליטי במפא"י. על פי עדותו המפגש עם האמת היכה אותו בהלם, הגם שסיבת מינויו נמסרה לו באורח ברור בירי יצחק נבון: 'הפכתי להיות לא יהודי', הוא אמר. 'כאילו אני שייך בתוך העם היהודי לאיזה פלג מסוים או לעדה מסוימת וחלק מסוים בתוך העם. זאת אומרת [ש] חזרתי לארץ עם מדים חדשים שלא היו לי לפני שנסעתי לחו"ל'.⁸

בעודו מוחה על התיוג העדתי שניתן לו, התרעם ששון לא רק על כך שקיבל משרד בעל חשיבות שולית, אלא גם על כך שהמשרד אינו מאפשר לו מגע ישיר עם אותו פלח באוכלוסייה שהוא ביקש לקדם, ובאמצעותו גם לצבור מוקד כוח שיעצים את כוחו הפוליטי – הספרדים בני ארצות ערב. מעבר לכך התרעם ששון על כך שהנהגת מפא"י התעלמה מן הידע והניסיון שלו בתחום המדיני שהעניקו לו יכולת לתרום תרומה ייחודית לעיצוב עמדותיה המדיניות של מדינת ישראל ויחסיה עם העולם הערבי.

ברור מאליו שקביעות כה נחרצות של שר שחש כי נדחק לשוליים, הנאמרות בפורום כה בכיר, לא יכולות היו שלא להוביל את ששון למסקנה שעליו לעזוב את הממשלה אלא אם יקבל הבטחות מפורשות לשינוי מהותי במעמדו. ואכן, כעבור זמן קצר הוא הציב מעין איום מרומז להנהגת מפא"י: 'כל כוונתי', אמר בסגנון דומה לזה שבו השתמש בן-גוריון לא פעם כדי להעביר מסר של איום על הנהגת מפא"י על כוונתו לפרוש אם לא יתקבלו תביעותיו, 'הייתה לצאת לפנסיה ולהעלות זיכרונותיי מעבודתי בשטח הערבי, מתוך הנחה ותקווה שאוכל להביא איזו תועלת למדינה אם אספר להם על קשרי עם הערבים ועל העולם הערבי'.⁹

6 שם, שם.

7 שם, שם.

8 שם, שם.

9 שם, שם.

בהמשך הסתבר ש'הודעת הפרישה' לא ביטאה רצון אמיתי של ששון לעזוב את שולחן הממשלה, אלא נועדה לאיים על הנהגת מפא"י כדי שתעניק לו תיק חדש בעל סמכויות, 'המשרד למיזוג גלויות'. כדי להכשיר את הקרקע לתביעה זו הוא סיפר לחבריו שיום-יום הוא מקבל מכתבים העוסקים מן הסתם במצבם הקשה של יוצאי ארצות ערב בארץ, וכל מכתב מכיל סיפור מזעזע עם עובדות מחרירות.¹⁰ אם לא יינתן לו מבוקשו ולא יינקטו צעדים לשינוי המצב, הוא איים, 'ציבור של מיליון נפש עלול ליפול בידי הדמגוגים, אנשי "חירות" שיכולים לעשות מזה סלט, שיכולים לעשות מזה קפיטל [...] אני לא יכול לראות ציבור כזה (נוטש את מפא"י), ולשבת מן הצד'.¹¹

המכתב של ששון ושטרית אל דוד בן-גוריון

ששון סיפר כי הוא והשר הספרדי השני, בכור שלום שטרית, שר המשטרה, שלחו מכתב אל ראש הממשלה, בן-גוריון. כדי לשוות למכתב ממד דרמטי ורציני, סיפר, 'לקחנו את המכתב, שמנו עליו שעווה אדומה, כדי שאף אחד לא ידע, והערכנו שהוא יקרא אותנו לשיחה'.¹² המכתב נשלח לבן-גוריון ב-24 בספטמבר 1962. בראשית דבריהם מחמיאים שני השרים לראש הממשלה ש'מהותה וחומרתה של בעיית מיזוג הגלויות נהירה לך יותר מלכל אדם אחר בישראל'.¹³ הם גם מדגישים שאין בכוונתם לעסוק ב'נככי העבר' כדי 'לחשוף סרכות ולגלגל חובה'.¹⁴ בסופו של דבר הם מדגישים כי 'את הנעשה אין להשיב'.¹⁵ בדברים אלה מקופל מן הסתם איום מרומז של השניים שאם לא תתקבלנה דרישותיהם הם ישקלו לפרסם מחדלים וכישלונות המלווים את תהליך העלייה לארץ שנים ארוכות. המציאות הקיימת, הם מבהירים, חמורה מאוד. מדבריהם משתמע כי הבעיה תוחמר עוד יותר 'אם לא נתקן המעוות ולא ניצור כלי ביצוע והסברה כדי להזים פרכות ודעות מרעילות ומסריחות שהתרקמו או רוקמים אותן בזרז'.¹⁶ הם אינם מבהירים מי אשם בהפצתן של דעות אלה, אך מוצאים לנכון להביא זאת לידיעתו של בן-גוריון בהתאם לצינור 'דאגה בלב איש ישיחנה'.¹⁷ בעיית מיזוג הגלויות, הם קובעים, מתמקדת בשני חלקי האומה: אשכנזים מצד אחד, וספרדים ועולי ארצות ערב מצד שני. השרים מבהירים כי מאז נכנסו לתפקידם הם למדו וחקרו היטב את מצבם של העולים ובחנו את 'הדרכים לשיפור המצב והאפשרויות להרחבת

10 שם, עמ' 3.

11 שם, עמ' 4.

12 שם, עמ' 2.

13 מכתב של בכור שטרית ואליהו ששון אל דוד בן גוריון, 24.3.1962, אב"ג, תיק התכתבויות (להלן: מכתב שטרית וששון לבן-גוריון, אב"ג).

14 שם.

15 שם.

16 שם.

17 שם.

שיתופם של הספרדים ועולי ארצות ערב באחריות לענייניה של המדינה בכל שטח ושטח.¹⁸ שניהם מעלים על נס את המאמצים הכבירים לקליטת העולים ולשילובם בחיי המדינה והחברה בישראל: 'לכולם השבח, ובמעשיהם אנו זכאים להתברך'.¹⁹ בהמשך אפשר להיווכח שאמירות אלה לא ביטאו את רחשי הלב האמיתיים של השניים על היקף המאמצים שנעשו כדי לפתור את בעייתם של הספרדים בני ארצות ערב בארץ. עם זאת, הם מצרים על כך שלמרות המאמצים הפער בין שני חלקי האומה הלך והתרחב. נוצר הרושם, הם קובעים, שיש אצלנו 'ישראל הראשונה' ו'ישראל השנייה'. הפער בין שני חלקי העם מתבטא בצורות שונות:

רוב יוצאי המערב חולשים על התפקידים הרמים החשובים במדינה ואילו רוב יוצאי אסיה ואפריקה ממלאים תפקידים משניים ואף פחות מזה (הפער מתבטא גם) בתנאי הדיור ירודים (של הספרדים), בעוד יוצאי המערב דרים בתנאים אנושיים, לפעמים גם מפוארים [...] רוב יוצאי ארצות המזרח מתגוררים בתנאי דיור ירודים, על פי רוב בשכונות העוני בשלוש הערים הגדולות ובצריפונים בכמה ישובים.²⁰

שני השרים מבהירים במכתב כי הם מקבלים את העמדה המעין-רשמית שהייתה מקובלת בהנהגת מפא"י באותה תקופה על הגורמים ה'היסטוריים' לפער בין עדות אשכנז וספרד בארץ. הם מוצאים לנכון להדגיש כי הם דוחים את הטענות על 'קיפוח בזדון', כפי שטוענים רבים מבני ארצות ערב. 'הפער הזה', הם מדגישים, 'נעוץ כמוכן ברמה החינוכית, המדעית והכלכלית [...] זוהי תוצאה של קיפוח הגורל במשך דורות רבים'.²¹ גם כאן מתגנב החשד הסביר שאין תוכם ככרם. בסופו של דבר הם טוענים שהדרך לפתרון הבעיה היא בהקמת משרד ממשלתי חדש שייקרא 'המשרד לקיבוץ גלויות'.²²

כדי להדגיש את הצורך הקריטי בהקמת המשרד הזה, הם מבהירים שבעיית מיזוג הגלויות במדינה אינה נופלת בחשיבותה מבעיות בתחום המדיני והביטחוני. רבים כיום בוחשים בבעיית מיזוג הגלויות מתוך כוונה לפגוע במעמדה של מפא"י בציבור. בהמשך הם

18 שם.

19 מכתב שטרית וששון לבן-גוריון, אב"ג. על תמונת המצב החינוכית בשנים הראשונות לקום המדינה כותב צבי צמרת את הדברים הבאים: 'עשר השנים הראשונות למדינת ישראל היו דרמטיות ביותר במערכת החינוך. באותן שנים עלו ארצה כמיליון נפש, ורבים מהם היו בגילאי חינוך חובה. אוכלוסיית גני הילדים ובתי הספר העבריים גדלה פי חמישה: ממאה אלף תלמידים יהודים לחצי מיליון. גם המערכת לחינוך מבוגרים גדלה מאוד. היישוב הוותיק שמנה בתש"ח כ-650 אלף איש, פעל למה שכונה אז 'קליטה תרבותית ורוחנית' של כמיליון עולים חדשים. בעיקר התאמצו להורות את השפה העברית ולהעביר תמצית של יסודות הציונות ליוצאי עשרות הגלויות'. צבי צמרת, 'עשר שנות חינוך', בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), **העשור הראשון: תש"ח-תשי"ח**, ירושלים, 1997, עמ' 124.

20 מכתב שטרית וששון לבן גוריון, אב"ג.

21 שם.

22 שם.

מדגישים כי הם נתונים ללחץ ציבורי גדול מצד הספרדים 'לעשות משהו' בנושא. מציאות זו, הם רומזים, תקשה עליהם להמשיך ולמלא את תפקידם בממשלה.

כמובן, הם מדגישים, מילוי משימה זו אינו אפשרי במסגרת 'התיקים הנכבדים' המוקצים להם עכשיו – תיקי הדואר והמשטרה. אגב כך מסתבר כי שני השרים היו מודעים לכך שלא רק הם לוטשים עיניים למשרד רחב סמכויות שירכזו בידי את המאמצים לקידום הספרדים בישראל. גם המפלגה הדתית-לאומית, ששלטה על משרד הסעד, ביקשה לנכס לעצמה את המשרד למיזוג גלויות בטענה שתחומי פעילותו משיקים לאלה של משרד הסעד. ואכן, במכתב למזכיר מפא"י, ראובן ברקת, מ-15 באוקטובר 1962, כתב ששון כי 'המפלגה הדתית-לאומית רואה במצבם האומלל של בני עדות המזרח "שלל" שיש לחלק בין המפלגות, ומחפשת דרכים שיביאוה עדי הפצה'.²³

את מכתבם לבן-גוריון מסיימים השניים במעין קריאה נואשת בנימה פתטית, שיכיר בדחיעות העניין ולא ינסה ליצור סחבת מתמשכת. זאת לאור גילם המתקדם של שני השרים וחששם שמא לא ייוותר להם זמן מספיק כדי לממש את היעד הנדרש: 'אנו כיום בגיל קשיש', הם כותבים במכתב, 'שאינו מרשה לנו להשהות יותר את מילוי חובותינו כלפי הציבור הספרדי ובני עדות המזרח בפרט, וכלפי העם והמדינה בכלל'.²⁴

ב-2 באוקטובר 1962 שיגר ששון לבן-גוריון מכתב נוסף ובו הוא צייטט מכתב שקיבל מגדעון שפיגל, מזכיר המכון להשכלה ומחקר בבית ברל. במכתבו הביע שפיגל את דעתו כי 'אין פועלים במידה מספקת לפתרון הבעיה [הפער העדתי]. אי פעילות מספקת זו יש בה סכנות חברתיות רבות, אשר כל הכואבים את הבעיה יודעים אותן. עם זאת דומה שטרם הגיעו למסקנה שיש לבצע פעולה רדיקאלית בתחום זה'.²⁵ את מכתבו לבן-גוריון סיים ששון באזכור העובדה שגם שפיגל הגיע למסקנה כי 'קיימת רק דרך אחת לטיפול בסוגיית מיזוג גלויות והיא הקמת מיניסטרויון שירכז בידי את הפעילויות בסוגיה זו'.²⁶

ב-9 באוקטובר 1962 שלח ששון מכתב בנושא אל שר החינוך, אבא אבן, תחת הכותרת 'מוסד לקידום החינוך בישראל'. במכתב הוא מלין על דבריו של אבן כי 'שר ההיסטוריה' הוא האחראי לפערים החברתיים בישראל, בלי לשים לב שהוא עצמו נתן ביטוי לעמדה זו במכתבו אל בן-גוריון. ששון ראה בכך ניסיון של שר בכיר בממשלה לקבוע כי נחשלותם של עדות המזרח שנים רבות היא הגורם לפער. מכאן עשויה להשתמע המסקנה שאין לתלות תקוות רבות בפעילות הממשלה בהקשר זה, בוודאי לא בעתיד הנראה לעין.²⁷ ששון

23 מכתב של אליהו ששון אל ראובן ברקת, 15.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות.

24 מכתב שטרית וששון לבן-גוריון, אב"ג.

25 מכתב גדעון שפיגל אל השר ששון, 1.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות.

26 מכתב אליהו ששון אל בן-גוריון, 2.10.1962, שם, שם.

27 מכתב אליהו ששון אל אבן, 9.10.1962, שם, שם.

סיים את מכתבו לאבן בקביעה כי 'כל עוד לא נקבע בממשלה תיק מיוחד למיזוג גלויות, עם תקציב משלו ומנגנון משלו, לא נעלה על הדרך הנכונה שתביאנו אל מחוז הפצנו'.²⁸ אבן, כך מסתבר, נפגע מאוד ממכתבו של ששון. הוא עצמו מונה לשר החינוך רק שנה קודם לכן, ולא היה סיפק בידו להטביע את חותמו על מדיניות המשרד. עם כניסתו לתפקיד, בנובמבר 1961, הוא הכריז כי 'העלאת רמתם של בני עדות המזרח היא החשובה במשימותיו של מפעל החינוך'.²⁹ הוא ראה אפוא במכתבו של ששון ניסיון להמעיט בהערכת המאמצים של משרד החינוך לקידום החינוך בקרב בני עדות המזרח. ששון מיהר לשגר אליו מכתב ובו הביע צער על כי דבריו לא הובנו היטב, ולא הייתה לו כוונה 'להטיל ספק בכנותך, לפגוע באישיותך ולהקל (ראש) במאמציך לשפר את מצב החינוך בארץ בכלל, ובקרב בני העולים ומחוסרי האמצעים בפרט'.³⁰

ב-11 באוקטובר 1962 שיגר בן-גוריון לשני השרים תגובה שלילית להצעתם להקים משרד ל'מיזוג גלויות'. מכתב התשובה של בן-גוריון קצר ומותיר רושם ברור של ניסיון לצאת ידי חובה בלי להתעמת עם השאלות הקשות הכרוכות בסוגיית שיפור מצבם של הספרדים בישראל והצבת הבעיה בראש סדר העדיפויות של המדינה. 'אינני סובר', הוא כתב, 'שמשרד מיוחד יפתור הבעיה. אין זו בעיה "מקצועית" שמשרד מיוחד יוכל לטפל בה. זוהי קודם כל בעיית חינוך [...] וזוהי בעיית שיכון [...] אין זו בעיה "עדתית" אלא בעיה ישראלית מרכזית. והמדינה כולה, והעם כולו חייבים להירתם לפתרון הבעיה בכל גילוייה [...] באשר בני עדות המזרח הם כל בני ישראל'.³¹

מעבר לחליפת המכתבים בחר בן-גוריון לתת ביטוי פומבי לעמדותיו באמצעות מאמר בעיתון דבר,³² ששלל את ההצעה להקים משרד נפרד למיזוג גלויות. 'זאת עשה', הלינו ששון ושטרית, 'בלי שהזמין אותנו בלי ששמע אותנו שנסביר לו מה יש אחרי זה'.³³ אולם מן המסמך מסתבר כי השניים הפיצו את מכתבם לבן-גוריון גם לשאר שרי הממשלה, למזכיר הממשלה ולמזכיר מפא"י. בנסיבות אלה הם חייבים היו להבין שמכתב 'נפיץ' מעין זה ימצא את עצמו עד מהרה גם אל התקשורת. ואכן, כך קרה. למרות זאת שני השרים, בהפגנה לא אמינה של היתממות, החליטו להלין על 'הדלפת' המסמך, אף שמי שקיבלו אותו היו 'כולם אנשים אחראיים ואין להעלות על הדעת שמישהו מהם הרשה לעצמו להוציא לרשות הרבים דברים שנחשבים כפנימיים וסודיים'.³⁴

-
- 28 מכתב אליהו ששון אל שר החינוך אבן, 9.10.1962, שם, שם.
 29 שלמה סבירסקי, זרעים של אי שוויון, תל-אביב 1995, עמ' 130.
 30 מכתב ששון אל אבא אבן, 11.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות.
 31 מכתב בן-גוריון אל ששון ושטרית, 11.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות.
 32 מכתב לעיתון דבר, שדה בוקר, 15.10.1962, בתוך: ימימה רוזנטל ואלי שאלתיאל (עורכים), דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הראשון: מבחר תעודות, 1947-1963, ירושלים 1996, עמ' 463.
 33 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 4.
 34 מכתב השר ששון אל אבא אבן, 14.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות. ראו, ה' יואש, "הספרדיות" – קללה שיש לחסלה. כך סבור שר הדואר אליהו ששון, מעריב, 17.10.1962. הרעיון זכה לכיסוי

קשה להניח שבן-גוריון התייחס ברצינות לרושם ששני השרים ניסו להותיר כאילו הופתעו מפרסום מכתבם אליו. לכן קשה להבין את התמרמרותם על כך שבן-גוריון בחר לענות להם באמצעות מאמר בדבר. ייתכן מאוד שבן-גוריון נפגע ממכתבם שכלל דברי ביקורת קשים על ממשלת ישראל בראשותו על טיפולה בסוגיית בני עדות המזרח, ובחר 'לנקום' בהם באמצעות פרסום תגובתו השלילית בפומבי. ייתכן מאוד שהתנהלותו לא הייתה קשורה להפצת המכתב לחברי הממשלה אלא נבעה מאישיותו, שידעה לא אחת לפגוע גם במי שהוגדרו 'חברים', ודאי באלה שנראו לו יריבים. ביום שבו התפרסם מאמרו של בן-גוריון בדבר שיגר אליו השר ששון מכתב. בתחילת המכתב הוא מציין כי הוא מתייחס למאמר של בן-גוריון בעיתון דבר.

אני שמח לראותך מזדהה הזדהות מלאה בהערכת חומרתה וסכנתה של הבעיה הכאובה הזאת [...] ומקבל ללא הסתייגות את מה שאמרתי והסברתי לך לא אחת על הצורך: א. בסתימת הפער החינוכי שבין ילדי עוני, לרוב בני משפחות מרובות ילדים, ובין ילדים אמידים. האחרונים יש להם דירה נאה ומרווחת בשוכם מבית ספר לעשות שיעורים. וגם ההורים ברובם מוכשרים לעזור לבניהם בהכנת השיעורים. בשעה שלבני העניים אין דירה, וכבואם מבית הספר הם נמצאים כל היום ברחוב, ואין הוריהם יכולים לעזור להם בהכנת השיעורים. ובדירתם הקטנה והצפופה אין מקום להכנת שיעורים. ב. חיסול שכונות העוני, שבהן משפחות רבות, לרוב משפחות מרובות ילדים, מצטופפות בדירה דלה וצרה בחדר אחד או שניים.³⁵

עם זאת הביע ששון צער רב על כך שבן-גוריון פירש את ההצעה שלו ושל שטרית 'להקים משרד מיוחד למיזוג גלויות' כאילו היא נובעת משיקולים עדתיים או באה להפוך את בעיית מיזוג הגלויות לבעיה עדתית. 'אנחנו', מדגיש ששון, 'לא זו בלבד שלא התכוונו לכך, אלא גם הזהרנו מפני אפשרות כזאת'.³⁶ כמו כן הביע צער על קביעתו הנחרצת של בן-גוריון כי 'לא בהקמת משרד מיוחד למיזוג גלויות תיפתר הבעיה הזאת'. כל זאת, הלין, בטרם ישב לשיחה עם בעלי ההצעה ולפני שקיים דיון מקיף בסוגיה זו כפי שהבטיח. עם זאת ששון מוכן היה למחול על כבודו וביקש מבן-גוריון לקבל אותו ואת שטרית לשיחה בטרם יכנס את המוסדות הממלכתיים והמפלגתיים לדיון בסוגיה זו.³⁷

תקשורת גם בידיעות אחרונות, ראו, מכתב של אליהו ששון אל ראובן ברקת, 15.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות.

35 מכתב אליהו ששון אל ראש הממשלה, בן-גוריון, 16.10.1962, אב"ג, תיק התכתבויות (להלן: מכתב ששון אל בן-גוריון, אב"ג).

36 ש.ס.

37 ש.ס.

נחזור לשיבת 'שרינו'. לאחר הסקירה על השתלשלות הדיאלוג שלו ושל שטרית עם בן-גוריון, היה ברור לששון כי מעמדו ויוקרתו נפגעו. הנהגת מפא"י לא התייחסה אל סוגיית 'מיוזג הגלויות' שהעלה כאל סוגיה בעלת ממד קריטי וככזו שעלולה להביא להפסקת ההגמוניה של מפא"י בשלטון על המדינה. בנסיבות אלה לא נותרה לו ברירה אלא להודיע על פרישה מן הממשלה. ההודעה, כאמור, לא ביטאה רצון ממשי שלו לפרוש מן הממשלה אלא שימשה כטקטיקה של 'תחזיקו אותי', ששרי מפא"י הכירו אותה היטב.

דברי השר שטרית

השר בכור שלום שטרית, החתום אף הוא על המכתב לבן-גוריון, הצטרף לדיון: 'אני בן טבריה', סיפר לחבריו בממשלה, 'ובטבריה לא ידענו את הבעיה הזאת (הפער הערתי)'.³⁸ שטרית הבהיר שהיוזמה לכתיבת המכתב הייתה של השר ששון. עם חזרתו לארץ הוא ראה את מצבם של עולי ארצות ערב והחליט שאי-אפשר לעבור על כך לסדר היום. ששון, טען שטרית, אף רצה להתפטר בגלל תמונת המצב שנגלתה לעיניו.³⁹ ואכן, ביומנו באמצע אוגוסט 1962 ציין בן-גוריון כי השר שטרית פנה אליו וביקש שיזמן את ששון לשיחה, ובן-גוריון נענה ברצון. אגב כך מסתבר שבן-גוריון לא האמין שאיומי ההתפטרות של ששון אמורים. ביומנו הוא כתב: 'ששון נפגע מדברי אשכול ורצה כאילו להתפטר'.⁴⁰

שטרית סיים את מכתבו בפנייה אישית אל בן-גוריון: 'אתה מבין את הבעיה כמונו, אתה דואג כמו כולנו. אני לא מניח שאחד מאתנו יש לו איזה רגש של אפליה [...] במשפחתי אין כאלה שאינם מחותנים עם אשכנזים. במשפחתי יש אשכנזים מלפני תשעים שנה. וזה מספיק'.⁴¹ עם זאת, דבריו בהמשך מלמדים שגם הוא חש באפליה. הוא מלין בעיקר על היעדר נוכחות של ספרדים במשרדי הממשלה בתפקידים חשובים: 'תתורו אחרי כל משרדי הממשלה ולא תמצאו אף אחד מבני עדות המזרח בדרגה שיש להתברך בה – דרגת מנהל או סגן מנהל'.⁴²

על כך הוא זכה לשתי תגובות לא ענייניות, שהפגינו זחיחות דעת והיעדר התייחסות כנה של ראשי מפא"י למצוקה ששני השרים מקרינים בדבריהם. שרת החוץ גולדה מאיר

38 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 11.

39 שם, עמ' 12.

40 יומן בן-גוריון, 12.8.1962, אב"ג, ההדגשה שלי.

41 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 14-15.

42 שם, עמ' 14. פרופ' אסתר מאיר כתבה בהקשר זה: 'על אף שב-1952 כשפחת זרם העלייה הגדולה, קרוב למחצית תושבי המדינה היו מזרחיים, נציגיהם המזרחיים הוותיקים בכנסת היו ספורים ובממשלה כיהן רק שר מזרחי אחד, שר המשטרה בכור שלום שטרית. ומה שחשוב לא פחות – הברוקרטיה הקולטת, על רבדיה רמי הדרג והזוטרים כאחד, הייתה כמעט כולה אירופית, ובה רוב של ותיקים ומיעוט של עולים חדשים'. אסתר מאיר גליצנשטיין, 'מעמד ועדתיות במאבקם הציבורי של עולי עיראק בבאר שבע בראשית שנות החמישים', בתוך: אניטה שפירא (עורכת), מדינה בדרך: החברה הישראלית בעשורים הראשונים, ירושלים 2001, עמ' 139.

הציעה לשטרית להפנות את מבקשי העבודה בקרב הספרדים אל משרד החוץ. ואילו דב יוסף, שר המשפטים באותה תקופה, הזכיר לו שהמנהל הכללי במשרדו ספרדי.⁴³ ראובן ברקת, מזכיר מפא"י באותה עת, 'הסתפק' בהערה צינית לשר ששון כי בניגוד לחששותיו בתוקף תפקידו כשר הדואר יהיו לו קשר עם ספרדים יוצאי ארצות ערב, שכן 'הספרדים כותבים מכתבים'.⁴⁴

ב-5 בנובמבר 1962 זימן בן-גוריון את השר ששון לשיחת בירור. בשיחה חזר בן-גוריון על השקפתו כי המונח 'מיוזג' שגוי: 'אין בארץ גלויות', אמר בן-גוריון לששון,

אלא יהודים יוצאי ארצות שונות. הבעיה היא לא המוצא אלא הפער, הרוחני והחומרי, שישנו בין רוב יוצאי אסיה ואפריקה ובין רוב יוצאי אירופה ואמריקה [...] הרגלי ארצות אסיה ואפריקה מושפעים מהערבים, והרגלי יוצאי אירופה מושפעים מעמים אירופאים. זהו מעוות היסטורי של מאות שנים, והוא, בתנאים רגילים, דורש זמן רב לתיקונו. אולם, בתנאים שלנו אין הרבה זמן, כי עלינו לתקן המעוות בדור הזה, כי בעוד 15-20 שנים יוצאי ארצות אסיה ואפריקה יהיו הרוב.⁴⁵

בשלב זה יש להניח שכבר ברור לששון שאין שום סיכוי שיוכל לממש את תביעתו להקמת משרד מיוחד ל'מיוזג גלויות'. למרות זאת הוא המשיך במאמציו לשכנע את בן-גוריון בחומרתה של הבעיה העדתית ובסכנות הטמונות בה. ב-9 בנובמבר 1962 הוא שיגר לבן-גוריון מכתב שנועד להמחיש לו 'עד כמה רבה מרירותם של בני עדות המזרח לראות את ילדיהם, בארץ האבות ובמדינת היהודים "חוטבי עצים ושואבי מים", כשביכולתם היה, אילו ניתנה להם האפשרות לכך, להיות יותר מזה'.⁴⁶ בן-גוריון, כהרגלו, לא נותר חייב והשיב לששון בטון כעוס למדי:

ידועים לי מקרי עוני, חוסר אמצעים וסבל, והמכתב ששלחת לי אינו מוסיף כלום לידיעתי. אבל, איני מקבל דעת הכותב, שכנראה גם אתה נוטה לה, שיד ההפליה העדתית היא העושה זאת [...] אשריך אם אתה מאמין שאם מחר יקום משרד למיוזג גלויות, יחדל אביון מקרב הארץ, וכל בני עדות המזרח ילמדו באוניברסיטה ובטכניון. אני רוצה בדבר הזה אולי לא פחות ממך, אבל אין בידי מטה קסמים. אני מצטער על גל הדמגוגיה שנתעורר בשבועות האחרונים [...] יודע אני כוונתך הטהורה אבל איני מקבל תרופת הפלא שלך.⁴⁷

43 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 14.

44 שם, עמ' 2.

45 יומן בן-גוריון, 5.11.1962, אב"ג.

46 מכתב השר ששון אל בן-גוריון, 9.11.1962, שם, תיק התכתבויות.

47 מכתב בן-גוריון אל השר ששון, 12 בנובמבר 1962, שם, שם.

ימים ספורים לאחר מכן שיגר ששון מכתב ארוך ונוקב לבן-גוריון בעקבות הדיון של 'שרינו' וכו הזים את הטענות נגדו. אגב כך הוא מתח ביקורת קשה על התנהלותה של מפא"י בסוגיה העדתית: 'בשום מקום', כתב ששון לבן-גוריון,

לא דיברתי על עדתיות ולא ביקשתי להנציח את העדתיות הזאת. אחרים, לא אני, עושים זאת, ובראש האחרים האלה עומדת מפלגתנו. יש לה ממונים על כל עדה מעדות בני המזרח השומרים על כך כי העדות האלה תוספנה לשמור על צביון ולא תתמזגנה עם העדות האחרות. ממונים אלה דואגים לכך כי שמש התרבות המתחדשת במולדת לא תזרח אצל העדות הנתונות לפיקוחם אלא באיחור [...] לא אני המדבר פה ושם על 'אפליות' ו'קיפוחים' ולא אני מלבה את אש הקנאה והשנאה בקרב עדות המזרח. ההיפך הוא הנכון. וצר לי מאוד שאין חברי הממשלה ומפא"י מבחינים בין כוונה טהורה וכוונה בלתי טהורה ומנסים לא רק להשתיקני אלא גם לשתקני.⁴⁸

תגובות ראשי מפא"י

כפי שאפשר היה לצפות, מרגע שהסתבר שבן-גוריון שולל את הצעתם של ששון ושטרית להקמת משרד נפרד למיזוג גלויות, לא היה סיכוי לאישור ההצעה במוסדות מפא"י. עם זאת שוללי ההצעה הציגו את נימוקיהם בצורה עניינית. הוסכם על המתנגדים כי בעיית הספרדים בישראל נובעת מפערים בינם ובין עדות אשכנז בשני תחומים מרכזיים: החינוך וההשכלה והמגורים. כולם הסכימו שצריך לפעול לצמצום פערים אלה. הדבר כרוך בהשקעות רבות, עתיד היה להימשך שנים רבות והקמת משרד נוסף לא תקדם השגת יעד זה.

בן-גוריון ציין כי אין הוא מקל ראש בחומרתה של בעיה זו. נהפוך הוא: 'העובדה שיש הבדל בין אירופה ואסיה', אמר, 'זה ענין של מאות שנים. אבל צריך שהציבור שלנו יבין שלא לא נוכל לחכות (עד לפתרון הבעיה) לא מאות שנים ואפילו לא מאה שנה. זו בעיית דורנו. אני יודע שזה יחרוך גורלנו אם במשך הדור הזה לא נשנה את הדבר [...] אנו לא יכולים להיות עם לבנטיני'. מן ההכרח לראות את בעיית הפער כפער בין יהודים ליהודים ולא בין אשכנזים לספרדים, כי יש ספרדים עשירים שאינם דואגים לעניים, כשם שיש אשכנזים עשירים כאלה.⁴⁹

עם זאת הוא הבהיר כי פתרון הבעיה מחייב השקעות עצומות. מדינת ישראל מוגבלת ביכולתה הכספית ולפיכך צריך אורך רוח רב בכל דיון על פתרון הבעיה. ככל הנראה נתן בן-גוריון ביטוי לעמדה זו גם בפורומים אחרים: 'כפער בין אשכנזים למזרחים', כותב אבי

48 מכתב השר ששון אל בן-גוריון, 9.11.1962, שם, שם.

49 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 9.

שילון, 'ראה בעיה סוציו אקונומית, או לחילופין, תופעה פסיכו היסטורית מעוותת, שהתפתחה אצל היהודים בשנותיהם בגולה ותרמה ליצירת היררכיה בין קהילת מוצא אחת לרעותה'.⁵⁰ כמו כן הבהיר בן-גוריון לששון כי אל לו להרגיש 'מקופח' בגין העובדה שהוא מונה לתפקיד שר הדואר, הנראה בעיניו תפקיד זוט. לשר בממשלה, אמר בן-גוריון, יש תחומי אחריות רחבים מעבר לתפקידים שיש לו במסגרת משרדו ואגב כך הבהיר את עמדתו הנחרצת נגד מינוי איש צבא לתפקיד שר הביטחון. לפיכך השר ששון אינו צריך להרגיש מתוסכל מן העובדה שהוא שר הדואר.

לבסוף הדגיש בן-גוריון כי רגישותו של השר ששון לחומרתה של הבעיה העדתית בישראל אינה צריכה להוביל אותו למסקנה שעליו להתפטר. יתר על כן ששון, רמז בן גוריון, צריך להיות מרוצה מן העובדה שהממשלה הכירה בקיומה של בעיית פער בין העדות. הראיה הבולטת ביותר לכך היא מינויו לשר בממשלה. כבר כך אגב, כמי ששיח לתומו, נתן בן-גוריון ביטוי מובלט לקיומה של הבעיה העדתית בקביעתו החד-משמעית שמינויו של ששון נעשה רק בשל מוצאו העדתי: 'הרגשנו צורך להבין לנפשם של אחרים. הם רואים אותנו כאשכנזים. [אמרנו]: אפשר למצוא לא אשכנזי שגם כן יהיה בממשלה. לכן אינני מבין מה שייכת הבעיה של המשרד למיזוג גלויות לזה שאתה אומר שתצא מן הממשלה'.⁵¹ השר יוסף אלמוגי, ששימש בעבר כמזכיר מפא"י ובאותה תקופה כשר בלי תיק, חש מן הסתם כי חלק מן הביקורת הופנה אליו. שבועות ספורים לאחר אותה ישיבה, ב-30 באוקטובר 1962, מונה אלמוגי לשר השיכון והבינוי. יש להניח שידע על המינוי הצפוי ולפיכך העריך בצדק שהקמת המשרד למיזוג גלויות תפגע בסמכויותיו. על רקע זה, קרוב לוודאי, הוא יצא נגד הרעיון שהעלו ששון ושטרית. הקמת המשרד למיזוג גלויות, טען, לא תפתור דבר ורק תעמיק את המחלוקת בעם.⁵²

גם שרת החוץ, גולדה מאיר, הצטרפה לחבריה במפא"י שביקשו לשכנע את ששון שלא יתפטר. 'אני לא מתפלאת שששון', היא אמרה, 'אחרי שנים שהיה בשירות החוץ, וראה לאחר שובו ארצה מה שאנו רואים יום יום נודעזע. אני זוכרת לפני חודשים רבים הוא בא אלי באמת מזועזע. אמרתי לו תוציא את השטות הזאת מראשך להתפטר. אתה היחידי שדואג לזאת? כולנו דואגים לזאת. תעלה פעם את השאלה במסיבת חברים כפי שאתה רואה אותה. מה אפשר לעשות מה עשינו ומה לא עשינו. ועשינו הרבה'.⁵³

בסופו של דבר לא מימש השר ששון את איומו להתפטר, הגם שתביעתו להקמת משרד למיזוג גלויות לא התקבלה. הוא נשאר שר דואר בממשלתו של בן-גוריון ולאחר מכן גם במסגרת ממשלת אשכול. ב-1967 הוא מונה לשר המשטרה והחזיק בתפקיד עד סוף 1969.

50 אבי שילון, בן-גוריון: אפילוג, רעננה 2013, עמ' 180.

51 ישיבת שרינו, אב"ג, עמ' 10-11.

52 שם, עמ' 16-17.

53 שם, עמ' 19.

ישיבת 'שרינו'

לשכת שר הבטחון, הקריה, 9.11.1962
 נכחו ה"ה: דוד בן גוריון (ראש הממשלה ושר הבטחון)
 יוסף אלמוגי (שר השיכון והפיתוח)
 עמי אסף (סגן שר החינוך והתרבות)
 לוי אשכול (שר האוצר)
 אהרן בקר (מזכ"ל ההסתדרות)
 ראובן ברקת (מזכ"ל מפא"י)
 משה דיין (שר החקלאות)
 דב יוסף (שר המשפטים)
 גולדה מאיר (שרת החוץ)
 שמעון פרס (סגן שר הביטחון)
 יצחק קורן (סגן שר האוצר)
 בכור שטרית (שר המשטרה)
 אליהו ששון (שר הדואר)
 טדי קולק (מנכ"ל משרד ראש הממשלה)
 יצחק נבון (המזכיר המדיני של ראש הממשלה)

ד. בן-גוריון: ברקת, אתה מנהל את הישיבה, זו ישיבת מפלגה, אתה מנהל אותה.
 ר. ברקת: אם זו פקודה – אז ששון מתחיל.

א. ששון: אני מועמד בפני עבודה מוגמרת, כאילו אני הפותח.
 ברשותך, אני אחזור על כמה דברים שמסרתי לך בשיחה שהייתה לנו לפני כמה ימים. ואני רוצה קודם כל להציג את המצע האישי ואחר כך אעבור לעניין עצמו.
 אני עובד במחצית בן-גוריון, גולדה, שרת ואחרים זה 30 שנה. הפגישה הראשונה שלנו הייתה לפני כ-30 שנה, בקיץ הבא יהיו 30 שנה. מתוך 30 שנה אלה עבדתי 29 שנה כיהודי. הפגישה הראשונה שלנו הייתה אתך, ותברל לחיים, עם עוד שניים – עם ברל ועם בילינסון. מתוך 30 השנה האלה – עבדתי 29 שני כיהודי ורק בשנה האחרונה התחלתי לעבוד לא כיהודי. במשך 29 שנה אלה עבדתי בסוכנות היהודית ואחר כך במשרד החוץ ובשירות החוץ ולא הרגשתי שום יחס שונה ביחסם של אנשים אחרים אלי, להפך הרגשתי עוד יותר מיחס אוהד וחיבה וסימפטיה. הטילו עלי כל מיני שליחיות ועברתי כמו שצריך לעבוד. עזבתי את הארץ שלושה שבועות אחרי קום המדינה, בין ההפוגה הראשונה – לשנייה הטיסו אותי לפריס כדי לבוא בקשר עם מדינות ערב, להכין את הסכמי שביתת הנשק, ומפריס – לרודוס, ומרודוס – ללונדון, ומלונדון – לתורכיה, ומתורכיה לרומא, ומרומא לשוויץ. וזה נמשך כך 14 שנה.

כאשר עזבתי את הארץ מספרנו בארץ היה כ־650–700 אלף נפש, כאשר חזרתי לפני כשנה היינו 2 מיליון. כאשר יצאתי את המדינה, כאשר מספרנו היה כ־700 אלף, בכלל בעיית מיזוג הגלויות לא הייתה קיימת, היו כמה שכונות בירושלים ותל-אביב, אבל הבעיה כבעיה לא הייתה קיימת.

והנה בעוד 6 ימים תמלא לי שנה שאני כאן, לשובי לארץ וחברותי בממשלה. כפי שידוע לכולם לפני שנה פחות ששה ימים, בבוקר אחד יצחק נבון צלצל אלי ואמר לי, שראש הממשלה החליט לצרף אותי לממשלה. אמר, הנה אנו עומדים לנסוע לכנסת כדי למסור הרכב הממשלה, והוא החליט שאתה תצטרף לממשלה ותכהן כשר הדואר, כי החליטו להרכיב את הייצוג הספרדי, מעדות המזרח, בממשלה. ותאמר: כן או לא. אמרתי: מה שקובע ראש הממשלה – זו פקודה בשבילי ואין שאלה. במשך כמה רגעים העניין הסתיים. אמרתי, במשך 29 שנה הייתי יהודי, מאותו היום הפכתי להיות לא יהודי, וכאילו אני שייך בתוך העם היהודי לאיזה פלג מסויים, או לאיזו עדה מסויימת וחלק מסויים בתוך העם. זאת אומרת, חזרתי לארץ עם מדים חדשים שלא היו לי לפני שנסעתי לחו"ל. והתחלתי בעבודתי. ורבים בארץ ראו בי כאילו כתובת חדשה בשבילים.

כאשר חזרתי לארץ, לא זו בלבד שחזרתי כאילו כלא יהודי עם כתובת מסויימת, ונמסר לידי משרד, שהוא נכבד מאד כשלעצמו, אבל משרד שאין לו קשר עם ספרדים בני עדות המזרח (ר. ברקת: הספרדים כותבים מכתבים) זה משרד טכני-אדמניסטרטיבי שעושה עבודתו, זה לא שיכון, זה לא סעד וזה לא חינוך ולא דברים אחרים שיש להם קשר עם הציבור הזה. אבל הציבור בכל זאת התחיל לראות בי כאילו באתי כדי לייצג אותם בתוך הממשלה.

כעבור שנה אני יכול לאמר, אני חושב שכל חברי הממשלה יכולים להעיד על כך, כעבור שנה אינני מרגיש שתרמתי במשהו אפילו בישיבות הממשלה, בענייני ממשלה, אינני מרגיש בזה. קודם כל בישיבות הממשלה כאשר מובא לדיון איזה עניין כלכלי חשוב – הוא נגמר בישיבת ועדת השרים לענייני כלכלה. אם זה עניין חוץ ומדיני – הוא נגמר ונדון בוועדת החוץ והבטחון. ואני אינני במקומות האלה. הרגשתי שלא תרמתי משהו לממשלה. נוסף לכך, לאחר עבודה של 30 שנה – ושרת החוץ יודעת – שהתכוונתי לחזור ולבקש להשתחרר מתפקידי, לצאת לפנסיה. כל עצם הליכתי לשוויץ מאיטליה הייתה, להתרגל לעבודה יותר שקטה, כל הכוונה שלי הייתה לצאת לפנסיה ולהעלות זכרונותי מעבודתי בשטח הערבי, מתוך הנחה ותקווה שאוכל להביא איזו תועלת למדינה, אם אספר להם על קשרי עם הערבים, על הערבים עצמם, על העולם הערבי. הציבור שלנו שהיה בן 700 אלף הכיר איכשהו את הערבים, היום ישנו ציבור שאיננו מכיר כל כך את העולם הערבי (ד. בן גוריון: גם הערבים השתנו בינתיים). חשבתי שאוכל לשבת לדבר על העבר, העתיד וההווה ואוכל לעשות משהו לתועלת המדינה. לא חשבתי שאסיים את חיי בעבודה טכנית של טלפונים, אני לא מכיר את זאת, אני לא מביא תועלת בזה.

נוסף לזה, מאז באתי – ואני יכול להביא לכם את התיק שישנו אצלי – הגיעו אלי 840 מכתבים. אם אני עושה חשבון של שנה שאני עובד כאן, להוציא 2–3 החדשים הראשונים

שעדיין לא התחילו לכתוב לי, ואת השבתות בהן לא כותבים – פירוש הדבר שכל יום אני מקבל 5-6 מכתבים, וכל מכתב מכיל סיפור מזעזע עם עובדות מחירדות.

הגעתי למצב שקשה לי להמשיך, אם לא אוכל להביא איזו תועלת לציבור, ואני חושב שאת התועלת שלי אוכל להביא לציבור אם אני אשב לי בבית ואעשה את העבודה שלי. שרת החוץ זוכרת, כי כעבור 3-4 חודשים להתחלת עבודתי אני באתי אליה ואמרתי לה כי קשה לי להמשיך, תעוצי עצה, ביקשתי ממנה, האם אני יכול להשתחרר אחרי 4 חודשים לאחר שבאתי, כי אני רואה שישנו ציבור של מיליון נפש שעלול ליפול בידי הדמגוגים, אנשי "חירות" שיכולים לעשות מזה שלל, שיכולים לעשות מזה קפיטל, ציבור שאיננו יודע עדיין, לא קבע דרכו ועמדתו, לא יודע לאן פניו מועדות. אני לא יכול לראות ציבור כזה ולשבת מן הצד. ישנו משל בערבית – באחד המכתבים אמרתי אותו לראש הממשלה – רחוק מהעין – הלב לא כואב.

לפני שראש הממשלה נסע לארצות הסקנדינביות דיברתי אתו, הסברתי לו קצת את המצב. אחר כך, לאחר שחזר, הכינונו מכתב, שר המשטרה ואני, העלינו שם כמה דברים מה שראו עינינו בביקורים שערכנו, הצענו הצעה, חשבנו כי בשוכו של ראש הממשלה נוכל לדון בזה. לקחנו את המכתב, שמנו עליו שעווה אדומה, מסרתי לו אותו, כדי שאף אחד לא ידע, והערכנו שהוא יקרא אותנו לשיחה.

במקום זה הופתענו באחד הימים בבוקר, כשראינו מכתב ב"דבר" כתגובה על הצעתנו. אנו הצענו במכתב שלנו שנקים משרד למיזוג גלויות, והוא יצא כבר במכתבו שאיננו רואה מקום להקמת משרד כזה. וזאת עשה, בלי שהזמין אותנו, בלי ששמע אותנו, שנסביר לו מה יש מאחורי זה.

ייתכן שעשיתי איזו טעות שכתבתי לחברי בממשלה מכתב והדפסתי אותו בסטנסיל ושלחתי אותו ליתר השרים. הנחתי שאני שולח מכתבים לחברים שלי בממשלה, מוטב שידעו עליו. המכתבים יצאו החוצה, אינני יודע מי הוציא אותם. יש הוכחות, שאפשר להצביע על מי שהוציא אותם, על כל פנים לא ממפלגתנו, מישחו שרצה לעשות מזה קפיטל. יכול להיות שטעיתי בזה ששלחתי את המכתב לכל החברים. התגובות שהיו בעיתונות אם מחוגים נאמנים למפלגה, אם ממקורות אחרים, לא עודדו אותי ולא נתנו לי להרגיש שלא הצורה קובעת – נניח גם שטעיתי – אלא התוכן עצמו. לא ראיתי דיונים על התוכן.

אם אין אפשרות שאוכל לשרת את הציבור הזה במשהו – הבקשה שלי אליכם שתשחררו אותי מתפקידי ותתנו לי ללכת הביתה.

ד. בן-גוריון: אני רוצה לדבר לעניין שעומד על הפרק – בעניין משרד למיזוג גלויות. ואני רוצה להגיד מדוע אני מתנגד לשני דברים – לאחד מטעמים מעשיים ולשני מטעמים בלשניים. אני מתנגד למונח מיזוג גלויות – שאני השתמשתי בו הרבה שנים. אינני חושב שאנו נעסוק עכשיו בעניינים אישיים, לא למה פרסמתי מאמר ב"דבר", אני עושה זאת הרבה שנים, אני מפרסם על כל העניינים מאמרים. הבעיה שמעסיקה את ששון,

בצדק, היא בעיה שמעסיקה הרבה יהודים באשר הם יהודים. אלמלא היית יהודי – לא היית מוזמן לממשלה.

אני אומר, קודם כל אני מתנגד למונח מיזוג גלויות, זה מונח לא מוצלח ולא אמיתי. ראשית, אין גלויות בארץ ישראל, אפשר להגיד חיסול גלויות או העברת גלויות. בארץ אין גלויות, בארץ יש יהודים שיושבים בארצם. אם הכוונה למיזוג, לחתונה – זה לא עניין ציבורי, זאת לא עושים על ידי הממשלה, הממשלה לא יכולה לדאוג לזאת שבחורה אשכנזית, שקוראים לה אשכנזית תתחתן עם בחור שקוראים לו תימני. אם הבחורה רוצה בבחור כזה, כמו שקרה לכתה של גולדה – היא עושה זאת. אין גלויות בארץ, והמלה מיזוג גלויות מוטעית.

הדבר שמתוכננים אליו כאשר אומרים מיזוג גלויות – זה עניין של פער. יש פער בין יהודים ליהודים, יש פער בין יהודים ששייכים לאותה עדה, יש פער יותר גדול בין יהודים ששייכים לעדות מסוימות לבין יהודים ששייכים לעדה אחרת. על זאת יש לדון, לתקן את העניין. אבל משרד לכך – לא יעשה כלום.

הפער מתגלה בשני דברים: יש פער חינוכי, וצריך לתקן את זאת. היות וזה לא עומד עכשיו לדיון – לא אדבר על גופו של עניין, אבל זאת הבעיה העיקרית של הפער. אם יש עוד דבר אחד שעומד היום לדיון – זה הסעיף השני – שיכון למשפחות מרובות ילדים, ואדבר על זאת.

לא נקים שני משרדי החינוך, משרד החינוך צריך לעסוק בזה. אבל לא רק צריך לעשות, צריך גם להגיד שהוא עושה זאת. אם כי זה מעסיק אותי, לא נותן לי מנוח, אבל מוכרחים לדעת, וטוב שידע ששון – ואני מניח שהוא יודע זאת, כי זה לא ייעשה ביום אחד (א. ששון: ברור לי) ראשית, זה דורש הרבה מאד אמצעים, הרבה מאות מיליונים, זה דורש הרבה מאות מורים, זה דורש הרבה בנינים חדשים. דבר זה לא ייעשה ביום אחד. משהו נעשה, לא במידה מספקת, אינני מכיר שום דבר שנעשה במידה מספקת, כי מספרנו מוגבל, יכולתנו החומרית מוגבלת. אנו עושים, אבל לדעתי אנו מוכרחים לעשות יותר, לעשות מאמץ יותר מאשר עשינו עד עכשיו, אם כי המאמץ שנעשה בשנים האחרונות – מה שחושבים לעשות אנשי משרד החינוך, ואני קצת עומד במגע אתם, הוא משהו שאין לזלזל בזה. מי שאומר לציבור – אני בטוח שלא ששון ולא שטרית אומרים זאת – כי במשך יום זה ישתנה, מי שאומר לציבור שבידו מטה קסם – הוא רמאי. מי שיאמר כי המצב הקיים מניח את הדעת, שישו בני מעי – גם הוא מטעה את הציבור. אין להסתפק במה שהשגנו עד עכשיו.

הבוקר הייתה ישיבת מטה, כל יום חמישי בשבוע ישנה ישיבת מטה – שתחילתה הייתה מקודשת לזאת. היו שם רק יהודים, לא בדקתי איזו עדה הם. אם אני שייך לעדה מסוימת, אם כי מעולם לא ידעתי שאני שייך לה, היו כולם מהעדה שלי: היה ראש המטה הכללי, סגן שר הבטחון, נציג האוניברסיטה ונציג הטכניון. הבעיה שעמדה הייתה, לאפשר למספר יותר גדול מבני עדות המזרח להיכנס לאוניברסיטה ולטכניון. הצבא הבטיח מצדו, ודבר זה תלוי קצת בצבא – כל עזרה, שבמשך עשרת החודשים האחרונים של השירות בחורים

כאלה, גומרי בתי ספר תיכוניים ויוצאי עדות המזרח, הצבא ייתן להם אפשרות ללמוד על חשבון הצבא כדי שיכנסו לאוניברסיטה ולא ינשרו באמצע או יעמדו בבחינות, כי בטכניון יש בחינות כניסה, תעודת הבגרות לא מספיקה. אבל אינני אומר כי זה מספיק. אשכול אולי יאמר שמבחינת אפשרויות הכספיות זה מספק, אבל אף פעם לא אומר שאין לו יחס לבעיה זו, כי אני מכיר את אשכול הרבה שנים, אפילו יותר מאשר את ששון, לא ידעתי כל הזמן שהוא אשכנזי, אלא הכרתי אותו כיהודי, לא דיברתי אתו אף פעם אידיש.

לכן אני אומר, יש לדבר על העניין. אינני עומד פה על עניין הסגנון. שהציבור ידע מהו העניין של מיזוג גלויות, זה מושג שלא יודע אותו, צריך שהציבור ידע על מה דנים. זה עניין פער תרבותי, עניין של פער כלכלי. אחד הפערים עמוד פה לדיון.

משרד מיוחד לזה לא יעשה כלום, זה אבסורד. צריך שהמשרדים האלה שבידם העשייה, שיעשו המקסימום האפשרי לסתום פער זה. אבל כאשר מדברים על זאת בפומבי – ואני בטוח שכוונתם טובה, שלך ושל שטרית, אבל שלא ברצונכם כבר ישנה דמגוגיה, וקבלתי מכתב איום בצרפתית, אנונימי, כי בזה יש חומר מתלקח.

משרד לא יקדם את הדבר וזה אבסורד, וחבל שיצאתם עם זה, אם כי אני אומר שלא רציתם שיהיה פומבי לדבר, אבל המכתב נתפרסם והיו לו הדים לא טובים.

אני שולל בתכלית השלילה עניין משרד לסתימת הפער. יכול להוות שיש משרדים אחרים שיכלו לא להיות בממשלה, אבל כל משרד שישנו הוא לכל התושבים בארץ. ואל נעשה משרד מיוחד לסתום פער, אינני יודע איך יעשה זאת.

אני מאד מייעץ לחברים המדברים, שלא ישתמשו במושג זה, כי הוא מטעה. משרד לדעתי – זה אבסורד, ייתלו רבים בזה.

ואחד הפערים העומד על הפרק, ואדבר עליו – הוא בשיכון. יש גם עוד פער, עדיין לא חיים כולם בקומונה, אבל אנו יודעים שסוציאליזם לא יבוא ביום אחד. אבל יש שני פערים שמוכרחים לעשות מאמץ מיוחד, לפני בוא הסוציאליזם ונחיה כאן בגן-עדן – אחד מהם זה עניין השיכון, וזה קשור בדבר הראשון. זה אחד הגורמים המגדיל גם הפער התרבותי. משפחה של 8-10 נפשות שיש לה אותה הדירה של שני חדרים שיש למשפחה קטנה – גם זה לא נותן אפשרות לחינוך. גם בעניין זה דנה הישיבה בבוקר. אצלנו נהוג שוויון, נותנים לכל אחד אותו הדבר, בונים דירה שווה לכל עולה. אבל שוויון זה איננו שוויון. מפני זה אני שולל אלה האומרים שהקיבוץ בנוי על שוויון, הקיבוץ לא בנוי על שוויון, ברגע שהקיבוץ יהיה בנוי על שוויון, זו תהיה הצורה הכי נוראה שישנה. לא מוכרחים לאכול אותה כמות האוכל, טדי אוהב לאכול יותר ואני – פחות – ויתנו לו יותר. אם יכריחו אותי לאכול כמוהו – אז לא אוכל להתקיים (ט. קולק; גם אני לא). אם לאחד ישנם שמונה ילדים בקיבוץ ולשני – 3 או 2 – לא יכול להיות שוויון. בדרך כלל יש שוויון והעובדה היא שמשפחות מרובות ילדים מקבלות אותה דירה. ועל פי רוב יוצא שזה גם הבדל של עדה, כי האירופאים מעטים בילדים, אם כי האמריקאים עכשיו לא ממעטים בילדים, אך

האירופאים ממעטים בילדים והאפריקאים מרבים בילדים לאושרינו. עד עתה נותנים כמעט לכל העולים אותה הדירה, הדבר הזה לא ייתכן.

יש עוד דבר אחד, עוול גדול, היום נתברר לי הדבר מפני השיכון, עושים עוול. לעולה חדש נותנים פחות או יותר מה שנחווץ. אבל אם הוא חטא ובא לפני 8 שנים – נשאר יושב באותה הדירה. אני יודע שגם זאת לא נתקן ביום אחד, כי מדובר על מאות או אלפים משפחות (י.אלמוג: 30 אלף משפחות, למעלה מ-70 אלפים נפש, גרות בדירות של פחות מ-50 מטרים מרובעים).

קודם כל מוכרחים לשנות את המדיניות שלנו לגבי העלייה, ופחות או יותר יודעים מהו אחוזו הבאים מפה וכמה באים משם, כמה מעוטי ילדים וכמה מרובי ילדים, וצריך לבנות טיפוסים שונים של בתים.

יש עוד דבר עליו שמעתי היום, ישנם כאלה היושבים בחור שאינם רוצים לצאת ממנו. יש כל מיני נימוקים להם, יש גם כאלה, אבל לא כולם. הייתי לפני שבועות אחדים בחנוכת שכונה חדשה בתל-אביב, שם השכחנו אנשים שמקודם גרו בשכונות עוני ויצאו מהן. וכל מי שעובר ברחוב דיזנגוף רואה את החרפה של הצריפונים המכוערים והם לא רוצים לצאת משם, כי רוצים הרבה כסף.

נצטרך לשנות את מדיניות הבניין לעולים, ובשינויים שנעשה נצטרך לאט לאט – אם אלמוגי אומר שזה 30 אלף משפחות, זה משהו שלא נוכל להרימו בבית אחת – בתוך הבתים נצטרך לעשות אחוז יודע גם לעולים שבאו לפני עשר שנים, הם לא צריכים להיענש על כך. (א. ששון: זו טעות שזה 30 אלף משפחות, זה אולי 30 אלף נפש, יש הבדל).

נניח גם שזה 3000 משפחות, לא בבת אחת נעשה זאת. נצטרך לשנות את המדיניות שלנו ובאותם המגורים שאנו בונים – נצטרך לעשות לעולים החדשים שני טיפוסים דירות – אחד למרובי ילדים ואחד למעוטי ילדים. בבניה החדשה נצטרך להקדיש אחוז מסויים, לא קטן, לעולם שבאו לפני עשר שנים ארצה, ולאט לאט לשנות את הדבר הזה.

זה הדבר שאני רוצה להביא לישיבת הממשלה ביום ראשון. אני לא ארמה את עצמי, לא אעשה רושם ולא אדבר על זאת שזה ייעשה בשנה אחת. והייתה תרעומת מצד אלה שבוחשים עכשיו בקדרה הזאת, שמתרצים את זה זאת בהיסטוריה. בוודאי יש לזאת סיבה היסטורית, העבודה שיש הבדל בין אירופה ואסיה, אין לזאת סיבה היסטורית? זה עניין של מאות שנים, אבל צריך שהציבור שלנו יבין שלא נוכל לחכות, לא מאות שנים אפילו לא 100 שנה, זו בעיית דורנו, אני יודע שזה יחרוץ את גורלנו אם במשך הדור הזה לא נשנה את הדבר. אינני יודע מה יהיה עם עמנו אם לא נשנה זאת, אנו לא יכולים להיות עם לבנטיני. האשכנזים אינם עדה, לא שמעתי שיגידו מישהו שהוא מעדה האשכנזית. עשו אותי לאשכנזי, לא ידעתי שאני אשכנזי עד שבאתי לסלוניקי, ושם הזהירו אותי שלא אגיד שאני אשכנזי, כי השם אשכנזי היה קשור אצלם עם רועי זונות.

זו אחת השאלות שאני רוצה להביא ביום ראשון לישיבת הממשלה: בבניינים שבונים עכשיו לעלייה – יהיו שני טיפוסים של דירות. אני רואה, לצערי, שהעלייה הולכת

ומתחסלת, אני רואה זאת כאסון גדול, אינני חושב גם שזה יקל עלינו. אשכול, אם יש לך אילוהיה שזה יקל עלינו בעניין כספי – אני חושב שאתה טועה. (ג. מאיר: לא הוא הפסיק את העלייה. ל. אשכול: יהיה פחות שיכונים) זה גורם עוד דברים פחות, לא רק פחות שיכונים.

אני אומר, שני דברים אציע ביום ראשון בישיבת הממשלה:

(א) שני טיפוסים בנין לעולים:

(ב) לא רק לעולים שבאים עכשיו, אלא גם לעולים שבאו לפני עשר שנים. אז לא הייתה לנו אפשרות, באה אז עלייה גדולה, הייתה שנה של 250 אלף איש, אבל מה הם אשמים? אז לנו יכולנו, עכשיו רווח לנו קצת. ובתכנית הבניין לעולים צריך להיכנס חלק לעלייה הקודמת, למעלה לא יגרע חלקם של אלה שבאו לפני עשר שנים.

אלה שני הדברים שאני רוצה להביא לישיבת הממשלה.

אני מוכרח לסיים בעניין אישי של ששון, הוא לא רק דבר על עברו אלא גם על עתידו

הקרוב.

כל חבר ממשלה איננו רק בשביל משרדו, הוא פחות מהכל עניין זה. אני לא הייתי אף פעם מייעץ לממשלה לקחת גנרל להיות שר הבטחון. זה אוסר שהאיש המנהל את המשרד הבטחון יהיה מומחה למלחמה ולצבא, כל המומחים הם מסוכנים. אסור בלי מומחה. צריך שהאיש ידע כל פרטי הדבר, אבל מומחה הוא מוגבל רק לעניין שהוא מטפל בו. וכל דבר כרוך באלף אלפי דברים אחרים. צריך איש שיהיה מסוגל לשקול. חבר בממשלה הוא לא רק מנהל משרד. לא נבחרת להיות מחלק מכתבים, אלא חבר בממשלה.

קודם כל אתה יהודי, אנו כולנו יהודים, נתרגל לראות את עצמנו כיהודים. יש סכנה גדולה בזה, אני ראיתי את זאת כאשר באו חברים לדון אצלי בעניין באר-שבע, ראיתי כל הסכנה, ראיתי אדם מסוכן שעלה לגדולה ורוצה לגדול עוד יותר – כי הוא עירקי. הוא איננו ראוי להיות מה שהוא, כמו שיש הרבה אשכנזים שאינם ראויים. ועשה דבר גדול מני, שהיה נדמה לו שרוצים לבחור בו רק מפני שהוא ספרדי ולא רצה לקבל זאת, אלא הוכיחו לו שהוא שראוי לדבר כמו אחר, לא פחות מאחר.

אינני מתחיל להבין איזה קשר יש בין זה שמסכימים שיהיה משרד מיוחד למיזוג גלויות ובין חברות בממשלה. מהממשלה לא יוצאים לפנסיה, אני חושב שאתה יותר צעיר ממני, ואם לצאת לפנסיה – אני צריך לצאת לפניך, אני מקווה שאצא לפניך. איזה קשר יש בין הבעיה שעומדת פה, בין עניין הפער ובין החברות בממשלה? במידה ידועה הגורם לכך שהרגשנו צורך – והצורך ישנו, שלא ייתכן שיהיו מוסדות שהיו על טהרת אנשים, שעדות אחרות רואים אותם כאשכנזים. איננו אשכנזים, אשכול איננו אשכנזי, הוא רק יהודי. אני פולני? אני יהודי. עלינו להבין לנפשם של אחרים, הם רואים אותנו כאשכנזים, אפשר למצוא לא אשכנז, שגם כן יהיה בממשלה. כאשר באו אלינו חברים ואמרו: הנה יש איש שיכול להיות בממשלה ולא תהיה לו הרגשה כזאת שזה מונופולין של עדה אחת – הכרנו בצדק של הדבר. לכן אינני מבין מה שייכת הבעיה של משרד למיזוג גלויות לזאת שאתה אומר שתצא מהממשלה?

לדעתי היה משגה – אני מבין שלא ברצונכם ולא בידיעתכם – הדבר נתגלגל לעיתונות. אתה יכול לתאר לך מה יהיה מחר, כאשר נחליט: לא משרד מיוחד וששון בגלל זה התפטר, כך יאמרו, איזה יצרים זה ילבה. איזה קשר יש בין שני הדברים האלה? לכן אני מציע שנשכח. ואתה תשכח את הדברים האלה שדברת בעניין זה. אם אין מתווכחים על הצעה זו שאביא לממשלה בעניין התכנית – אביא זאת.

ב. שטרית: ששון הציג את עצמו, אני רוצה להציג את עצמי במקצת: אני בן טבריה, ובטבריה לא ידענו את הבעיה זאת, בעצמי הייתי בא־בכוח של מושבה אשכנזית שהייתה בה גם קבוצה. אני גם הצטרפתי להפועל הצעיר בשנת 1917. לאחר שהפועל הצעיר התמזג – מותר לאמר התמזג? – עם אחדות העבודה – הייתי חבר מפלגת פועלי ארץ ישראל. בהמשך הזמן הייתי גם במשטרה וגם בבתי המשפט, עשיתי חובתי המפלגתית לשמה, ובלי להתפרסם. הייתי גם יושב ראש העדה הספרדית, בעצמי חתרתי לקראת הכניסה לפרדציה הספרדית, להכניס את מפא"י לתוך הפרדציה, כדי לא להפוך את הפרדציה הספרדית לבמה של שטנה. ואינני רוצה להזכיר שמות, אילולא נכנסנו לאותה פרדציה, הייתה הופכת לבמה של שטנה. היה פעם איחוד ארצי ספרדי ואני הייתי אחד היוזמים שלו, בזמן היותי חבר מפא"י, לשם אותה מטרה. הוא הביא במידה מסויימת תועלת. בזמן שמשה שרת נאבק בלייק־טקסט נתקבלה טלגרמה ממנו שהוא רוצה ייפוי כוח, שהוא מדבר גם בשם הספרדים. אני זוכר שהמנוח דוד רמז זכרו לברכה שלח אלי, שאבוא אלי – בהיותי שופט – וביקש ממני ייפוי כוח טלגרמי שמשה שרת מדבר בשם הספרדים – ועשיתי זאת, באותו לילה לא זזתי מבית הטלגרף, עד שהטלגרפית הלכה. דיי בזה. (ד. בן־גוריון: הטלגרף השתתף במיזוג גלויות אז).

ראיתי רק איזו מהומה קמה גם בתוך חברינו, ואני מתחיל לשמוע לפעמים גם תוכחה. אף על פי שששון יושב לידי עכשיו, ברצוני להגיד שכל העניין הזה, שהתחיל לדבר עליו ששון, אני שכחתי אותו, כי ראיתי את המצב יותר גרוע מאשר ששון. אני ראיתי, בזמן שששון לא היה בארץ, מעברות של אלפי אנשים במצב גרוע והמדינה עשתה הרבה והגענו למצב כפי שהגענו. ששון אז לא היה בארץ וכשחזר וראה את המצב היום – זה הכאיב אותו. את דבריו הוא העלה על שולחן הממשלה ודיבר מתוך כאב. ששון רצה להתפטר שבועות מספר לאחר שנתמנה לשר. תאמינו לי, אני החזקתי בו ואמרתי לו: אתה לא תתפטר, כי מה יאמרו אם תתפטר? הביאו ספרדי, מינו אותו לשר והוא מתפטר, לאחר 4–5 שבועות, לא מצא את מקומו, סימן שיש דברים בגו. הצלחתי להשפיע עליו.

אותו מכתב שקבלת, היה מכתב אישי אליך וסדור. הוא היה עוד יותר חמור, אבל אני שטרית אמרתי לו, שאני לא אחתום עליו אם הוא יהיה כמו שהוא. גם כן היה שם עניין של התפטרות. נעניתי לו לדבר אחד, כאשר דיבר על משרד למיזוג גלויות, אמרתי תדע שזה לא כולל את שטרית. הוא אמר: לא, אם תכתוב שזה לא כולל את שטרית, אני לא מקבל זאת. הסכמתי לדעתו כדי שיסכים הוא להמתקת המכתב. והמכתב בא אליך. לא אחזור על תוכנו, תכנו כמעט ידוע, דובר עליו הרבה. על כל פנים אותם הדברים שאתה אמרת ואתה

מדבר עליהם – זה היה תוכן המכתב, שיש פער כלכלי, יש פער תרבותי ופער חברתי, ואם נגיע למצב שלאחר מספר שנים חציו של היישוב יהיה בור ועם־הארץ – אנו לא נוכל להתקיים. וזאת אנו כולנו יודעים. לכן יש צורך שנתמזג, יש צורך שנשתלב, יש צורך שפער זה יוסר. בכל אומה יש שכבות, יש שכבה משכילה ופחות משכילה, אבל הממוצע צריך להיות במידה משביעת רצון, ולזאת אנו שואפים.

מה היה המניע שפתאום כתבנו? יכולנו לבקש שתראה אותנו, אמנם אנו לא שייכים למפלגה אחרת שתצטרך לטפל בנו, אבל בכל זאת. נוכחנו שיש צורך לכתוב לך, כי ראינו שבורג [יוסף, שר הסעד] העמיד על סדר היום סעיף על רשות למיזוג גלויות וידענו מה כרוך בזה, לידיעתך, כל משרדי הקואליציה, בשבילם זה קרדום לחפור בו, אפילו שוער הם מקבלים שלהם, מה שהמפלגה שלנו איננה עושה, והמפלגה שלנו חוטאת לפעמים ביחס לחבריה. אמרנו, בורג יעלה את הבעיה על שולחן הממשלה והיא תמצא חן בעיני חברי הממשלה, פירושו של דבר שהוא רצה למנות את עצמו כיושב ראש הרשות הזאת בתור שר הסעד. ואמרנו, יש צורך שנכתוב לראש הממשלה וראש המפלגה, כחברי הממשלה וכחברי מפלגה נאמנים. אני חבר המפלגה משנת 1917 וששון 37 שנה, אנו עשרות שנים במפלגה, מותר לנו לפנות לראש ממשלתנו ולהעמידו על המצב.

כאשר אמרנו על משרד למיזוג גלויות, נתתי ראיון, שלא בידעתי, לא ידעתי שיואל מרקוס יבוא לביתי, אני נתתי דוגמה, היה פעם משרד למעוטים – ואני מצטער שאז לא שמעת בקולי וביטלת אותו. האם הוא פתח בתי ספר לערבים? לא פתח; האם הוא הקים לשכת עבודה לערבים? לא הקים; האם הוא בנה שיכונים לערבים? לא בנה. אלא הוא ידע מה שחסר להם, ידע לרוץ לכל משרד לתבוע תביעה מיוחדת. ידעתי לרוץ באותם הימים למנוע הריסות לפעמים, הקים עיתון אל־יום שנושא את עצמו במידה מסויימת. הקימונו ספריה אשר בקרת בה, אבל לצערי איננה כעת ואף אחד לא יכול להגיד היכן הם 70–80 אלף הספרים של הספריה, אשר לו נשארה – היא הייתה לכבוד למדינת ישראל. ביטלנו את משרד המעוטים. אני תירצתי את התירוץ לערבים בצורה נאה. לידיעתך, שורה של כפרים ושייחים עמדו לבוא אליך בשעה ששמעו שעומדים לבטל את משרד המעוטים, ומי שמנע בעד זה – זה שטרית.

כאשר דיברנו שנינו יחד חשבנו אולי משרד למיזוג גלויות – תקרא לזאת בשם אחר, יהיה משרד כזה שידע היכן נקודות התורפה, היכן ישנן חסרונות [?], וידע לפנות ותו לא. יש לי רשום מתי השתתפתי באותו הראיון של יואל מרקוס. המכתב נכנס אליך ב־24.9, וזה פורסם ב־16.10.62, בורלא כתב תשובה ב־18.10. ואתה כתבת לי משרד־בוקר ב־20.10, הקראתי מכתבך בטלפון לששון – כי המכתב הגיע אלי בשעה מאוחרת. ב־19.10 הופיע אצלי בבית אדם ששמו יואל מרקוס. גם ששון היה אז אצלי, גם יוסף נחמיאס היה אצלי ואמרנו מה שאמרנו.

אני צריך להגיד לך, עברו עלי כמה מערכות של בחירות בארץ היו רשימות עדתיות. על כל פנים מזכיר המפלגה, או מי שהיה מזכיר המפלגה אלמוגי יודע, היה אחד הלוחמים החזקים נגד העדתיות – שטרית, כאשר אלישר פרסם כרוזים נגד מפא"י.

ג. מאיר: הוא נמצא כעת באמריקה והולך מקהילה לקהילה, הולך ליהודים ומספר להם על אפליות נגד ספרדים בארץ ומבקש מגבית מיוחדת בשביל הספרדים.

ד. בן-גוריון: מה עושה בגין בחו"ל? הוא לא משטין על המדינה?

ב. שטרית: הייתי זה שהקים מנין ששמה מתיבתא, בית מדרש לרבנים מודרניים עם דברי חולין. ובא אלישר ועשה הסכם עם מפא"י, לא עם אחרים, כדי שיהיו שותפים בזה. (א. בקר: עם ההסתדרות).

זאת היא הבעיה מדוע כתבנו לך מכתב. לא פרסמתי בעיתונות, מלבד אותו הראיון. אתה מבין את הבעיה כמונו, אתה דואג כמו כולנו, אני לא מניח שאחד מאתנו יש לו איזה רגש של אפליה, אני רוצה רק להזכיר, אם תעשו סיור במשרדים של הממשלה, תראו כמה מבני עדות המזרח ישנם שם.

ג. מאיר: שיבואו למשרד החוץ.

ב. שטרית: אמרתי גם לשרת פעם, כאשר התרגזו במזכירות, והוא הטיף לנו מוסר כיצד צריך לדבר, אמרתי לו ואם תצביע לי על 20 שוערים – לא זה העניין שאנו מדברים עליו. אם אנו רוצים באמת להשתלב גם באופן חברתי – אנו צריכים לשבת יחד. איך לך מקום שיכול לשמש כמקום הכרח ולשמש כמקום של חברה מאשר מקומות עבודה. תתורו את כל משרדי הממשלה ולא תמצאו אף אחד מבני העדות הללו בדרגה שיש להתברך בה, דרגת מנהל או סגן מנהל.

דב יוסף: במשרד המשפטים – המנהל הכללי.

ב. שטרית: אנו לא מדברים על אחד. זה לא בטל בששים, אלא ב-120 או 240. אני מדבר על כך, כי זה כואב לי. אני רוצה שכולנו נתמזג ושלא יבואו מחוץ אלינו, אל ששון ושטרית ויגידו: מה אתם עושים שם? בזמן הראשון ביני ובין המשטרה לא היה כל כך בסדר. הספרדים באותם הימים אמרו: מה נתנו לך? את משרד המשטרה, מה זה משרד המשטרה? אמרתי, משרד המשטרה הוא משרד ככל המשרדים, אני חבר ממשלה.

ששון אמר שהוא קבל 800 מכתב, אני אביא לך 8000 מכתבים.

ד. בן-גוריון: אני רואה שהוא לא קורא את המכתבים שעוברים את הפוסטה שלו, אחרת היה רואה כמה מכתבים כותבים אלי.

ב. שטרית: אשלח לך מכתב אחד ותראה מה כותבים ומה אני כתבתי להם. ובאותו מכתב ישנה אפליה ברורה, שניים שהיו שווים, האחד שצריך היה לקבל את העבודה במקרה זה לא היה אשכנזי, ומנהל המשרד שהיה אשכנזי אמר שאין לו צורך בעובד למשרה זו, והמשרה התבטלה. והאיש במכתבו השתמש במלה אפליה גזעית. כתבתי לו: אל תשמש במלה גזע, יש פה פרוטקציה. ופניתי למשרד העבודה ובקשתי לבדוק את זאת.

אני אומר, שמוכרחים אנו לאמץ לעצמנו את הרעיון, אם אנו רוצים או לא רוצים, אם זה שר ההיסטוריה או הגורל, כולנו בני עם אחד, חלק יותר נכון במובן ההשכלתי, יש לו יותר השכלה. (ד. בן-גוריון: חלק מן העם היה מפוזר בקרב עמים נכשלים) תאמין לי שכך אני מדבר אליהם.

לכן, כאשר דרשנו את הדבר ששמו משרד למיזוג גלויות – דרשנו לשם כך, שיהיה משהו שתהיה לו סמכות, עם תקציב, שיוכל לבוא לאשכול ולאמר לו: כאן יש צורך בדבר זה לשם פיתוח מקום זה, או מתן עזרה לשכבה זו, או לבוא לאלמוני או לשר החקלאות וכו'. אני שמעתי אותך, אם כך יחשבו כולם כמו שאתה חושב, ואני רוצה להאמין שכולם חושבים כך – אני מסכים אתך. אבל שלא תחשבו שאנו גאים מפני שאנו ספרדים. במשפחתי אין כאלה שאינם מחותנים עם אשכנזים, במשפחתי יש אשכנזים מלפני 90 שנה וזה מספיק. (ד. בן-גוריון: במשפחתי יש תימני?) לא. (ד. בן-גוריון: אבל לגולדה יש) כל הכבוד. ברוח טובה אנו יכולים לפתור הרבה דברים.

ד. בן-גוריון: אבל מותר להתנגד למשרד מיוחד למיזוג גלויות.

ב. שטרית: ברוך שמותר.

י. אלמוגי: אני רוצה להעיר הערה אחת לששון. ששון, אני מצטער, שאתה כבואך חזרה ארצה תפשת את הבעיות, והבעיות הן חדשות, אבל לא הספקת לבכר עם אנשים הבקיאם בדבר את הניסיונות שבהם התנסו בשאלה זו דווקא בשנים האחרונות. לו שוחחת אפילו עם שטרית, הוא היה מסביר לך שכבר היה דבר כזה, היה כבר משרד למיזוג עדות במיניאטורה, מחלקה לעדות המזרח במפלגת פועלי ארץ ישראל, והיא נתקיימה מקום המדינה עד 1959, ובאמצע 1959 אני, כראש מטה הבחירות, הייתי נאלץ, בעזרתו האדיבה של שטרית ועוד כמה חברים נבונים, לפרק אותה, כי אילו לא פירקנו אותה – היה אסון גדול יותר.

מה קרה? אתה יודע, המחלקה לעדות המזרח במשך שנים טיפחה וגידלה חבר עסקנים שהמקצוע שלהם היה עדות המזרח. וההבדל בינם ובין אחרים היה, שהם שמו לב לפער ולבעיות היסודות של עדות המזרח, כמו שאני עכשיו שם לב לבעיות האגרריות של סין. אפילו התווכחתי עם אנשים אלה, בעוד אני שותה קפה תורכי הם אוכלים 'צונט'. הם נפגשים עם בני עדות המזרח פחות ממני, אבל הסוס עליו רוכבים – הוא סוס העדות. אילו היו לנו עדות מזרח היה לנו כאן אסון גדול יותר מאשר הפלמים והוולונים בבלגיה. אין עדות מזרח (ד. בן גוריון: שם זה באמת שני עמים), אבל עדות המזרח אין.

אני חושב שיש קירבה בין חלק מהאשכנזים ובין חלק מיוצאי סוריה, יותר מאשר בין יוצאי אלג'יר ומרוקו – ליוצאי עירק לבין הבגדדים.

יש בעיה יותר חמורה – וזו בעיית הפער, ולא רק הפער הכלכלי, שזה היסוד, אם נפתור הפער הכלכלי – נגיע גם לפתור פער החברתי. יש בעיות חמורות, אבל לא על ידי הקמת משרד נפתור אותן. אם אתה מקים משרד – אתה מקים קיר לא בין שני עמים, אלא בין עשרות עמים. כי אין דבר כזה של שני עמים, אתה מפצל את העם. וניסיון זה עברנו, היה

לנו ואדי סאליב, הרשימות לבחירות עדתיות – ואשמה גדולה לכך היה למחלקה לעדות המזרח. כל הרשימות קמו ביוזמת מפא"י, הם תמכו בהן.

ועוד ניסיון אחד: אני מבדיל בין קצף לבין ממש.

יש תעודה נהדרת לעם – ואלו הן התוצאות של הבחירות. אם בן-הרוש לא עבר ואם שאקי לא עבר – ואני זוכר את הישיבה במחנת, כמו בזמן "חירות", כאשר נפגשנו עם שאקי, אלה שמייעצים לך ומעוררים את הרעש, והוא אמר: כי בפחות מ-5 מנדטים הוא לא ילך, כי הוא יקבל 15 מנדטים. גם הוא היה מושפע מהקצף, מ-100-200 העסקנים שמחזיקים את עדות המזרח.

ועוד משהו, את הוויכוח הזה ניהלתי שנים עם שורקי. התווכחתי אתו בשנת 1960, בשנת 1962, עכשיו אני לא מתווכח אתו, אני לא מזכיר המפלגה. כאשר איש בא אליו ומשווה את מצבנו למצב בצרפת, שבצרפת יש משרד מיוחד לאלג'יר – אז הוא לא מבין את העם. ד. בן-גוריון: שם זה משרד לעולים.

י. אלמוגי: איך אתה, כלל משווה את זאת, אלה שיוצאים מאלג'יר לעולים מעשרות

ארצות?

אני מציע לך ששון, ומבקש בכל לשון: אנא, דבר עם אנשים לא אינטרסנטים, שהם אינם במקצוע העדות, ויש שכבה גדולה של בעלי מקצוע כזה, ותלמד מהניסיון שעבר עלינו במשך השנים האלה. ושתתנו דם במשך 4 השנים האחרונות, גם בבחירות להסתדרות, גם בבחירות לכנסת ב-1959 וגם בבחירות האחרונות.

ולסעף השני – לשיכון. כאן יש להבדיל בין שני סוגים: סוג של עולים שבאים עכשיו והסוג של העולים שבאו לפני שנים. כל עולה שבא עכשיו, אם הוא בעל משפחה עם שני ילדים – הוא מקבל דירה של 43 מטרים מרוב[ע]ים. לפני 6-7 שנים עולה עם 6 ילדים קיבל דירה של 34 מטרים מרובעים והוא גר עדיין שם. מי שבא כעת ויש לו משפחה עד ששה ילדים – מקבל 54 מטרים מרובעים, ועם 8 ילדים – 63 מטרים חדרים – שהם שלושה חדרים עם חדרי שירות ומטבח. גם הדירה של 63 מטרים מרוב[ע]ים עם 8 ילדים אין לתאר, ישנים שני ילדים במטה אחת.

הבעיה היא בזאת, שלא תמיד יש לנו אפשרות להתאים את הדירה, כי אין לנו רזרבה. אם בא זרם, כמו שהיה לפני כמה חדשים, הוכנסו הרבה משפחות עם 8 ילדים לדירות קטנות. לעשות רזרבה של 10 אלפים דירות – פירוש הדבר שצריך להשקיע 100 מיליון לירות.

אולם יש בעיה הרבה יותר חריפה, וששון אתה לא בקיא במספרים אלה, יש בארץ מחוץ לאלה שגרים עדיין בבתים שנבנו לפני כמה שנים, אפילו באסבסטונים – 30 אלף משפחות מרובות ילדים, שרמת הדיור שלהם היא בהרבה יותר נמוכה מזו שאני עכשיו אמרתי על עולים חדשים. מה לעשות ש-90% מהם הם לא אשכנזים. ושם המקור של כל האסונות, שם הסכנה לעתיד שלנו, לעתיד הנוער שלנו. אילו הייתה אטמוספירה כללית בארץ כפי שהייתה לפני 15 שנה – האסון היה פחות קטן. בינתיים הפער גדל, בינתיים עכשיו דירה של 120 מטרים ו-90 מטרים מרובעים הוא דבר נורמלי בשביל פועל, אלה

עדיין ממשיכים לגור שם. אתה דברת על מכתבים, בן-גוריון מקבל מכתבים, אני מקבל מכתבים, מאות מכתבים. היום הוזמנו על ידי ראש הממשלה לברר את הדבר, הבאנו תזכיר על המצב, את המספרים לקחנו מעמידר המטפל בזה ורשות הפיתוח, ברשות הפיתוח יש אלפי משפחות שעדיין גרות בחדר אחד של 30 מטרים מרובועים עם 6-7 נפשות, שמים שמיכות על הרצפה.

כדי לפתור את הבעיה הזאת באופן רציני נחוצים לנו 300 מיליון לירות בשביל 30 אלף דירות. המוצא הוא, שאנו נתחיל לעלות על הדרך, שמשפחות מרובות ילדים יוכלו להשיג דירות בתנאים דומים לאלה של עולים חדשים.

אם הממשלה תחליט על זאת – אז אפשר לעבד תכנית, זה הרבה עשרות מיליונים לירות, שלא יכולים להגיד מראש כמה מיליונים כל שנה. וזה יותר חשוב ממשרד למיזוג גלויות, כי זה מיזוג.

ל. אשכול: אין לי מה להוסיף לעצם העניין של משרד מיוחד למיזוג גלויות. אני חושב את זאת לאסון. אמרתי בשיחה לשטרית, לא דברתי עם ששון, את הדבר. ואני מקבל כל ההסבר שנאמר פה נגד העניין הזה.

מה שרצייתי להגיד בעניין השיכון, אלמוגי קצת הקדים אותי ועזר לי בזה: אני מפחד מפני הדבר שראש הממשלה רוצה לעשות ביום ראשון בממשלה. זה יהיה בדיוק כמו עניין המיזוג. הייתי בוחר שיהיה קודם כל תיאור המצב. אני יודע גם מקרים של משפחות גדולות נתנו שני בתים. אני יודע הרבה מקרים בהתיישבות החדשה שנתנו 2-3 פעמים דירות. הייתי בוחר יותר בתיאור המצב. עוד לא ישבנו על התקציב, לכל הפחות הייתי רוצה שנתחיל להסתכל בתקציב החדש. קצתי בחיי שתמיד אני צריך לדבר בצד הכספי. אמרת: אל תשמח לאיר זה שלא יהיו עולים. אמרתי: לא היו עולים – צריך פחות לבנות. גם אם לא יהיו בשנה הבאה עולים, ישנם עכשיו בכניין 20 אלף דירות, בשביל לגמור בניינם צריך בשנה הבאה עוד רבע מיליארד פונט.

הגעתי למסקנה ברורה, יותר ממסים וממלווים לא נוכל לקבל. יש גם גבול כמה כסף מותר להזרים, זה הורס אותנו. באיזה מקום צריכה להיות התאמה גם זה. לא צריך להתבייש להתחיל מפחון ובלוקון, יותר מדי מהר הגענו למה שהגענו, וזה הורס. אני מייעץ לחברים לקרוא מה שכתבו בחורה אחת – פלדמן, על מה שנעשה עכשיו עם האלג'יראים בצרפת, איך האלג'יראים נקלטים בצרפת עם המשרד המיוחד. אני פוחד שאם ראש הממשלה יבוא ביום ראשון לממשלה את ההצעה הזאת, תתחיל עוד פעם בהלה כזאת, שעד עכשיו חטאנו ופשענו, וממחר מתחיל גן-עדן עלי אדמות, וזה לא יהיה. אני מתכוון להציע בישיבה הבאה, חלק עצום של כספי הפיתוח ילך לצרכים אחרים, כי אין מקור אחר.

אולי יותר טוב לראות את המפה, מה היה בהמשך השנים האלה, לראות אם אנחנו יכולים לתת יותר – ואז הייתי מציע כי נתחיל לתת יותר, אבל בלי הרכזות והחלטות.

ג. מאיר: אני לגמרי לא מתפלאה שששון, אחרי שנים היה בשירות בחוץ, וראה לאחר שובו ארצה מה שאנו רואים יום יום – ונודעזע. אני זוכרת לפני חדשים רבים הוא בא אלי באמת מזועזע. אמרתי לו: תוציא את השטות הזאת מראשך להפטר, אתה היחידי שדואג לזאת? כולנו דואגים לזאת, תעלה פעם את השאלה במסיבת חברים כפי שאתה רואה אותה, מה אפשר לעשות ומה לא עשינו וגם מה שעשינו, ועשינו הרבה.

אני לא חושבת שששון עומד או יעמוד דווקא על משרד מיוחד, שזה באמת דבר שיכול להביא אסון על המדינה כולה. שישנן בעיות – אין כל ספק. אבל כאשר מדברים על בעיות של עדות המזרח, במידה שזה לא "בונה דירה", במידה שיש רעש, אז לא רק מה שאמר אלמוגי – ומה שהוא אמר זה נכון – אבל הרבה ידים, מה שנקרא אשכנזיות, בוחשות בזה לא מעט. לא בכל מקום שמופיע סקנדל על רקע עדתי המגמה היא ברורה בין אשכנזים ועדות, יש יד אשכנזית או רגל אשכנזית שעברה מחיצה ובחשה בתוך העדות, לא מתוך דאגה לעדות המזרח, כי מתוך דאגות אחרות, פסולות לעתים. וראינו את זאת, ואני יכולה למנות מקומות בהם האשכנזים עסקו בזה.

למשל, אני יודעת, ופעם הייתי יותר קרובה לעניינים אלה מתוך תפקידי במשרד העבודה – לענייני שיכון ותעסוקה. אם באיזה ישוב היה מיעוט של יוצאי פולין או יוצאי רומניה – הם היו ה"ווס-ווסים" והם באו בטענות שלא יכולים להגיע ליום עבודה, כי מנהל לשכת העבודה הוא עירקי, ספרדי או תימני. וזה רע. והיית נזכרת איך אפשר לחשוב שיהיה אחרת, בכל מה שמתרחש בעליות מעשרות מדינות, ושמות ומנהגים ויצרים פוליטיים, וישנם אנשים אשר מנצלים כל דבר קטן וגדול.

אני לא מציעה, על ידי זה שאנו יודעים להסביר את התופעה, שנהיה אדישים למה שיש. צריך לראות את זאת בפרספקטיבה ידועה.

אין ספק שישנו רק פתרון אחד, הוא איננו מהיר – זה הפתרון עליו מדבר בן-גוריון, להעלות הרמה החינוכית והתרבותית. יותר קל לנתח את הבעיה ולמצוא לה פתרון, אבל אחר כך נשאר השאלה: איך עושים את זאת. וגם אם נתן שלושה חדרים, ואינני מתארת לי שלא נתן יותר מדני שאיננו רוצים, גם בימי הביטונים ידענו לתת שני ביטונים למשפחה גדולה, וכאשר יצאנו לשיכון, ידענו במידת האפשרות לתת יותר למשפחה מרובת ילדים. המידה המינימלית אז הייתה קטנטונת עכשיו מדברים על 43 מטרים מרובעים, אני זוכרת אשר דברו על 28 מטרים מרובעים ביחידות דיור. לא פעם הגעתי על רקע לזה 'לניתוק הקשרים הדיפלומטיים' עם שר האוצר, בלבי ידעתי כי הוא לא אשם, וכי מה אני בעצם רוצה מחייו. והייתי בטוחה שגם הוא חושב לו בלבו: מה היא ממרמרת לי את החיים. אבל כך זה היה. גם אז ידענו שאין שוויון בזה. זה כלל לא שוויון. זו מיטת סדום. אני יודעת, גם אם ניתן 3 חדרים למשפחה ל-10-14 נפשות, ואם הילד ילך לבית הספר ולא תהיה לו פנה להכין שיעורים לא תיקנו הרבה אני יודעת מה הפתרון, במידה קטנטונת התחיל בזה משרד החינוך לפני שנים אחדות. צריך לקחת ילדים מן הבית לפנימיה, גם בזה ישנו דבר רע, יש בזה ניתוק מהמשפחה, זו זרות למשפחה. ויש עליית נוער ויש קיבוצים – וכל זה

לא מספיק. יש מה שיש בירושלים. למרות שכל הסוציולוגים מתנגדים לזאת, אבל אם יכולים להוציא ממשפחה 2-3 שיתחנכו באיזו פנימיה ויגיעו לאיזו דרגה השכלתית – ניקח אותם. אבל אני יודעת מה זאת פנימיה ובאיזה הוצאות זה כרוך.

אבל יש עוד דבר אחד: אין לראות כי מי שגר בשיכון רע, אפילו בשיכון של שכונות עוני, כאנשים שאינם יכולים, לו רצו, להתאמץ ולצאת מזה. זה לא רק עדות המזרח. כאשר הייתי בזמן הבחירות האחרונות בשכונת המכבי בתל־אביב, ואין שם ספרדים ולא תימנים, יש שם רומנים ופולנים, אינני יודעת מדוע קבלו אותי יפה. ראיתי איך הם חיים, זה צריף על צריף, בכלל אינני יודעת מה זה. והיה כדאי קצת לחקור מה יש בתוך הבית, לא בכל בית. אני חושבת שתמצא בהרבה בתים שישנם על הרצפה, אבל תמצא גם מקרר חשמלי, גם פטיפון, גם רדיו, ובשנים האחרונות – גם מכשיר טלביזיה. חשוב לדעת אם יש עבודה קבועה במשפחה או לא, יש מפרנס אחד או יותר? אני אומרת זאת, אם איש זה יכול לחסוך 10 לירות לחודש לשיכון – אני לא אומרת לא לעזור בשום אופן – אבל לא לקבל קנה מידה יחיד. לא תמיד תנאי השיכון מעידים על המצב של המשפחה. יכול להיות שיש לו כסף, יכול להיות שמוציא כסף לשטויות במקום לשיכון, וגם לשתיית.

י. אלמוגי: מכינים חוק לחיסול משכנות העוני, חוק זה יאפשר לנו גם לראות את המצב בכללותו.

ג. מאיר: אמר לי טנא לפני יומיים, כי ואדי סאליב נתמלא מחדש על ידי אלה שברחו מקרית שמונה, ברחו מהצור. פעם הייתה שיטה שמחסלים את המעברות חלק חלק, מוצאים חלק, עד שנוכחנו לדעת כי זו חבית שלא מתמלאת אף פעם, אמרנו כי יש לחסל כל המעברה, להוריד את הברזנים, כי בעד הברזנים היו מקבלים דמי מפתח, שמי שיושב במושב, בדרום או בצפון או בפרוזדור ירושלים, היה עוזב את המקום ומשלם דמי מפתח בעד הברזן, והופך להיות מועמד חדש לשיכון, ואינך יודע אם כבר הוצאת עליו כסף לשיכון פעם או פעמיים. אני מקווה שמשדר השיכון יטפל בזה. מי שהמדינה השקיעה אלפי לירות לשיכוננו – לא ייתכן שיקבל עוד פעם.

ואחרי כך (כל?) מה שאמרתי, אין ספק שיש בעיה. בן־גוריון צודק. אנו לא אשכנזים והם לא ספרדים והם לא תימנים, ואנו יודעים להסביר את זאת, שזו אפריקה וזו אסיה והם לא אשמים, ניסיתי להסביר זאת לעצמי לא פעם, והתוצאה שמתקבלת לעין היא, שהשיכון הוא למטה ממינימום, והגרים בשיכון זה – אלו הן העדות. עבודה קשה פיסית – זה עדות, וכעת גם ערכים. וזה לא מתוך רוע לב, לא מפני שהמדינה לא עשתה, לא מפני שאין הסבר – הכל ישנו, אבל יחד עם זאת מתקבלת תוצאה זו.

אבל אני בדעתו של אשכול, במקום להכריז על מה שעומדים לעשות – ואז כבר אין דרך של בדיקה, ואז כל אחד הוא מועמד – לעשות את זאת, להתחיל לעשות את זאת במידת האפשרות, לא במידת האפשרות הפשוטה, אלא למעלה ממדת האפשרות. זו ראייה לא נכונה אם מישהו יחשוב שצריך לעשות את זאת למען עדות המזרח, אלא עושים זאת למעננו. יש להתאמץ בכל הכוחות לעשות את זאת.

הייתי רוצה שאשכול או אלמוגי יבדקו עוד דבר: האחוז של בעלי הבתים בארץ, איש גגר בבית השייך לו. לא עשיתי סטטיסטיקה, אבל שזה השיא הגובה ביותר בעולם. (י. אלמוגי: למעלה מ-50% של הדירות הם בבעלות אלה שגרים בהן). אינני חושבת שזה אפשרי בכלל, זה למעלה מכוחותינו. אני יודעת] גם מה הקושי בדרך השנייה, ובכל זאת אני מציעה, שתיעשה בדיקה יסודית מחדש, אם באמת כל מי שיוצא משכונת התקוה או משכונת פלורנטין או מבית של אסבסט, האם הוא מוכרח להיות בעל הבית, האם אי-אפשר שיהיה כמו המוני פועלים, מיליונים של פועלים באמריקה היום שלא גרים בדירות השייכות להם. ל. אשכול: מה תשנה הבדיקה, בתנאים אלה כסף פרטי לא ילך לזה. ג. מאיר: אני מציעה מחדש לבדוק זאת, עם ידיעת הקושי של בנית שיכונים להשכרה, כפי שזה נהוג בכל העולם.

ד. בן-גוריון: היום הסבירו לי שאסבסטון הוא לא רע.

ג. מאיר: אולי זה יפתיע אותך, אז עשינו גם ניסיון לבנות מחמר, ומה יכול להיות יותר זול מזה, בכל העולם זה הזול ביותר, ואז עשינו ניסיונות, באו מומחים מהאור"ם, ובסופו של דבר נתברר שמדינת ישראל היא בכלל מדינת פלאים, בית מחמר בארץ עלה יותר מבלוקים של מלט.

משה דיין: היות ואנו דנים מעט בעניין זה, ויוסף אמר שנעשו אצלנו בעלי מקצוע לעדות, ובאמת נעשו בעלי מקצוע למשהו יותר גרוע – לקיפוח.

בזמנו הייתה לי תרעומת גדולה לבן-גוריון, כל פעם שהיה בא לצבא והיה אומר שאין אלוף תימני – המשמעות הייתה, שיכול להיות אלוף תימני ולא עושים אותו. כולם מוכשרים להיות אלופים, אבל לא עושים אותם. לא רצו לעשות אותו? לא עשו אלוף תימני מפני שפשוט לא היה מתאים לזה.

לא שנעשים בעלי מקצוע לעדות, נעשים בעלי מקצוע לקיפוח. כאשר בן-גוריון אומר את זאת וזה מתפרסם – וטוב שעוד לא הייתה טלביזיה – זה מתפשט בין העדות ועושים על זאת פרשנות בכרם התימנים, והם אומרים: מה אתה מספר לנו שלא מקפחים? הרי בן-גוריון אומר שאין אלוף תימני! למה אין אלוף תימני – סימן שיכול להיות אלוף תימני ולא עושים, כי אתם לא רוצים בנו.

זה אחד החסרונות הנובעות מזה שמעוררים את השאלה, מציגים אותה, ומיד זה הופך לקיפוח. גם לגופו של דבר, זה עניין של משקע של תקופה ארוכה. ואינני מאמין בדירה עם עוד חדר, ואני בעד זה שיתנו דירות יותר גדולות, בכל זה לא יפתור את השאלה. (ד. בן-גוריון: הבעיה המרכזית היא בעיית החינוך). משפחה עם שמונה ילדים – זה מיד מחלק את האידנקס מה שהילדים יקבלו – ל-8 ולא לשניים. אתה בעד ריבוי הילודה, אבל אם יהיו משפחות של שני ילדים ושל שמונה ילדים, גם אם אלה האחרונים יקבלו עוד חדר, זה אמנם יקל על הבעיה, אבל לא יפתור אותה.

אני מצטרף לאלה האומרים, שאנו קודם נעשה ועדה או בירור ותכנית ואחר כך נכריז, כי אני מפחד מאותה ישיבה ביום ראשון שנכריז בה מבלי לברר תחילה.

אני רוצה לאמר לכולנו, וגם לשר השיכון, היה פה כעת שר החקלאות מקניה, הוא אנגלי-אירי, הוא ביקר כאן בקיבוצים, בהתיישבות החדשה, הוא עצמו יליד דרום אמריקה, הוא איכר עד מוח עצמותיו, התחיל כפועל חקלאי, והיו לו הערות בקורת מעניינות ונכונות על קיבוצים, מושבים ותיקים וחדשים. אומר רק מה שהוא אמר על המושבים החדשים, הוא ראה חלק מההתיישבות החדשה בלכיש ולא רק בלכיש והוא אמר שהיה מופתע מרמת החיים שלנו. הוא היה בקורתי לגבי הקיבוצים שעובדים פחות וחיים יותר טוב מאשר העובדים הלכנים בכל ארץ חלוציות. אמר, זה לא רע להיות טוב, אין בזה פסול, אבל כאשר בא להתיישבות, רמת החיים היא גבוהה, אבל רק בבית. בבית יש גז, יש מקרר ויש איזה מזנון, ואין פסול בזה, אבל הפסול הוא בפרופורציה בין מה שאין בחצר ובין מה שיש בבית. איזה איכר קונה גז לפני שהוא קונה פרה? בחצר אפילו עשבים לא נכשו.

ד. בן-גוריון: אלה מאות שנים היו איכרים ואלה היו "פעדלערס" [אנגלית, רוכלים].
מ. דייץ: הסיבה היא בכך שלהם כאן ישנו אשכול ולו – לא היה אשכול; הבית הוא שלו והפרנסה – זו המדינה. את המקרר הוא קונה, לזאת הוא צריך לדאוג, אבל אם לא תהיה לו פרה ופרנסה – לזאת כבר תדאג המדינה; אבל למקרר, אם הוא לא ידאג לכך – אחרים לא ידאגו לכך.

אותו הדבר גם קצת בקשר לשכונים. כמה שהאיש משקיע ומה המדינה נותנת, אנשים עושים חשבונות. ראיתי בכרם-התימנים, הם יכולים בעד כל בית שימכרו – להיכנס לשלשה שיכונים ברמת אביב, אבל הם לא ממהרים. פה יודעים מה הממשלה נותנת ומה יהיה על חשבוננו.

גם למדינה ישנו המשק והבית. מה שאני חושש שיקרה בשנת התקציב הבאה הזאת שנעשה צעד נוסף לקחת מהמשק, מהפיתוח – לבית. אני מפחד שנקצץ בנמל אשדוד, במפעל הירדן, בכביש אילת – ונעשה עוד מטר מרובע לשיכון. אם אפשר לקחת על חשבון הדירות המרווחות, אם המפלגה אומרת לתת לחלש על חשבון החזק – בבקשה; אבל אם זה צריך להיות על חשבון תקציב הפיתוח – אני מעדיף שנגור כפי שנגור, ונבנה קודם את המשק. אם יש כוח לעשות חלוקה פנימית בבית – טוב.

ר. ברקת: אינני מטיל ספק בכוונות הטובות של ששון. חוששני שהוא לא עמד על הנזק שנגרם, שלא מדעת, בעיקר בישובים החדשים.

כאשר קראתי את מכתבו של בן-גוריון משדה בוקר, היה לי הדבר לשמחה גדולה, כי העבודה היא שלבן-גוריון היה העוז לאמר מה שאמר על מיזוג גליות היא עובדה מחנכת ממדרגה ראשונה, כי נתפשנו לסיסמה שלא רק הייתה חסרת תוכן, היא מבחינה חינוכית מזיקה. מיזוג גליות, פירושו טיפוח תסביך הנחיתות בקרב עדות. יש מתוכנו עדות שמביאות אתן תרבות, מסורת חיים. העדה התימנית, אם נקח אותה בשורשיה, היא עדה עשירת תוכן חיים, חיות תרבותית מבחינה יהודית, יש לי רגש נחיתות לגבי יהודי תימני בעל מסורת עתיקה. אבל מתוך הרגשה שהוא צריך להתמוג אתי, מתוך שאני בריה עליונה, אני נוטע

בתוכו תסביך נחיתות ועוקר אותו משורשיו. הרוד הצעיר של התימנים חי בחלל ריק, הפליג מחוף אחד – לחוף השני לא הגיע. אותו הדבר המרוקנים, כל עדה יש לה תרבות. נתפשנו במילת הקסם של מיזוג עדות ולא עמדנו על הצורך להילחם בתסביך הנחיתות של העדות, על טיפוח החברה העצמית שלהם, זה היה מעשיר את התרבות הכללית שלנו. וזה אני מביא כחומר למחשבה.

אינני יודע אם ששון יודע מה מתרחש כיום בקרב העדות. בכלל אינני יודע מה זה מיזוג עדות. כאשר באים עכשיו לעיירת פיתוח שולט שם חוק הרוב. אם יש צפון אפריקנים – הרי הם השולטים וכל עדה מזרחית אחרת שנמצאת במקום נמסרים [?] לאשכנזים בהדרגה. הראשונים לאשכנזים – הם הבולגרים, היוונים והתורכים. יש עיירות לתפארת, כאשר משוחחים אתם אומרים: פה לא יכנסו לא מצרים ולא אשכנזים, אלא רק צפון אפריקאים יהיו פה. העניין היה לא פשוט, ואני צריך לאמר כי עם הפרסומים הללו הייתה בעיירות האלו אטמוספירה דחוסה ביותר בתוכם, ביחסים בין עדות שהן היו מחוברות יחד בשנאה כללית אל האשכנזים.

ולכן אני רוצה לאמר לך ששון, הדיבור הכולל על עדות, לדעתי לא פותר בכלל את השאלה, כיוון שעלינו לברוק את הבעיה לפרטיה ולנסות לפתור בכל עדה ועדה את בעיותיה המיוחדות, כי אין קו משותף ומכנה משותף לכלל העדות. יש עדות מזרח ירודות יותר ויש עדות מזרח שעולות יותר וצריך לטפל בכל עדה לחוד. הקמת משרד למיזוג עדות יהיה המשגה הגדול ביותר. אני חושב שאתה לא מתכוון לתת שירות שעלול לתת תוצאות חמורות.

[הדיון נמשך בעניין הממשל הצבאי]

